

✓ К-14038
П297833

ISSN № 0453—8048
ISSN № 0320—829X

ВІСНИК

ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

№ 179

ІСТОРІЯ КПРС

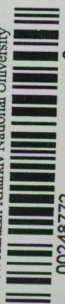
Випуск 13

1 крб. 40 коп.

Вісн. Харк. ун-ту, 1978, № 179, 1—137.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00248772

0

1850

1850

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ
СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

В І С Н И К ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 179

ІСТОРІЯ КПРС

ВИПУСК 13

Заснований у 1964 р.

ХАРКІВ
ВИДАВНИЦТВО ПРИ ХАРКІВСЬКОМУ
ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ВИДАВНИЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ВИЩА ШКОЛА»
1978

ЗКПІ

Історія КПРС, вип. 13. Вісн. Харк. ун-ту, № 179.
Харків, видавниче об'єднання «Вища школа», 1978. 137 с.

У віснику вміщено дослідження лєнінської теоретичної спадщини з питань ролі творчої активності мас у будівництві соціалізму і комунізму, висвітлюються форми і методи роботи партії по розвитку лєнінських принципів добору, виховання і розстановки ідеологічних кадрів на сучасному етапі, аналізується діяльність партійних організацій республіки на різних етапах соціалістичного і комуністичного будівництва.

Для викладачів вузів і науковців.

Редакційна колегія: доц. І. Г. Тупіков (відп. ред.), доц. І. В. Гнідаш (відп. секр.), доц. В. О. Корнілова, доц. Є. Ю. Маленко, доц. В. І. Танцюра.

Адреса редакційної колегії: 310077, Харків-77, майдан Дзержинського-4, університет, кафедра історії КПРС, тел. 40-18-72.

Редакція гуманітарної літератури.

**ВЕСТНИК
ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА**

№ 179

История КПСС

Выпуск 13

(на украинском языке)

Издательство при Харьковском
государственном университете
Издательского объединения «Вища школа»

Редактор *В. К. Горбатько*
Художній редактор *А. С. Романова*
Технічний редактор *Г. П. Александрова*
Коректор *Л. П. Пипенко*

Информ. бланк № 2944

Здано до набору 10.02.78 р. Підписано до друку 8.12.78 р.
БЦ 09331. Формат 60×90¹/₁₆. Папір друк. № 1. Ліг. гарн
Вис. друк. 8,5 умовн. друк. арк. 10 обл.-вид. арк.
Тираж 1000 прим. Видавн. № 553. Зам. 345.

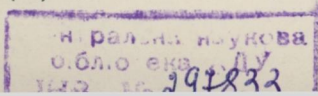
Ціна 1 крб. 40 коп.

Видавництво при Харківському державному університеті видавничого об'єднання «Вища школа», 310003, Харків-3, вул. Університетська, 16.

Харківська міська друкарня № 16 Обласного управління у справах видавництв, поліграфії та книжкової торгівлі, 310003, Харків-3, вул. Університетська, 16.

В 10203—553
M226(04)—78

© Харківський державний
університет, 1978

ГОРПИНЕНКО І. П., канд. іст. наук, ТЕРЕЩЕНКО Н. В., канд. іст. наук

КПРС — КЕРІВНА І СПРЯМОВУЮЧА СИЛА РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ЯДРО ЙОГО ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Комуністична партія Радянського Союзу за свою семидесятилітню історію пройшла героїчний шлях боротьби і перемог, нагромадивши багатющий досвід керівництва трудящими масами. Такого досвіду не має жодна політична партія світу. Із порівняно невеликої групи однодумців партія Леніна перетворилася у більш ніж шістнадцятимільйонну могутню і згуртовану армію комуністів, яка привела радянський народ до всевітньо-історичної перемоги — побудови в нашій країні розвинутого соціалістичного суспільства. У постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції» підкреслюється, що «вся героїчна історія радянського народу, його бойові і трудові перемоги, його видатні звершення нерозривно зв'язані з діяльністю Комуністичної партії як керівної і спрямовуючої сили нашого суспільства» [9, с. 14].

Про керівну і спрямовуючу роль комуністичної партії в класовій боротьбі пролетаріату, в будівництві нового суспільства є багато досліджень радянських вчених. Невичерпним джерелом вивчення цієї теми є праці класиків марксизму-ленізму.

Найважливіше джерело вивчення керівної ролі КПРС у радянському суспільстві — матеріали з'їздів і Пленумів ЦК КПРС, постанови Центрального Комітету партії, нова Конституція СРСР, документи, пов'язані з ювілейними датами.

Ленінське вчення про партію творчо розвивається в працях керівників КПРС і Радянської держави. Перш за все, це — праці Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнева, зібрані в книгах «Ленінським курсом» (т. 1—6), «КПРС у боротьбі за єдність усіх революційних і миролюбних сил», «Про актуальні проблеми партійного будівництва», «Питання розвитку політичної системи радянського суспільства». Важливе значення для послідовного здійснення ленінських норм партійного життя і принципів партійного керівництва мають книги Л. І. Брежнева «Мала земля», «Відродження» і «Цілина».

Про посилення інтересу дослідників до вивчення керівної ролі партії свідчить те, що за останнє десятиріччя було видано значну кількість монографій, збірників, журнальних і газетних статей, присвячених цьому питанню. Враховуючи важливість і актуальність теми, а також наявність великої кількості дослід-

жень, Державна бібліотека ім. В. І. Леніна опублікувала спеціальний рекомендаційний покажчик [21]. Аналіз праць, присвячених підвищенню керівної ролі КПРС на сучасному етапі, що були надруковані в республіканських партійних журналах, міститься в статті, яку підготувала редколегія журналу «Комуніст» [20, № 13, 1974]. Значну кількість наукових досліджень з питань зростання керівної ролі КПРС у розвинутому соціалістичному суспільстві опубліковано за період між XXIV і XXV з'їздами КПРС. Головні проблеми висвітлення цього процесу в історико-партійній літературі знайшли відображення в статтях В. І. Кас'яненко [22] і Д. В. Кочури [23]. Наявність таких ґрунтовних історіографічних оглядів виключає необхідність аналізувати в нашій статті праці, присвячені керівній ролі КПРС на сучасному етапі.

Ідею створення революційної партії робітничого класу як його авангарду вперше сформулювали К. Маркс і Ф. Енгельс. Вони вказали на вирішальну роль Комуністичної партії у боротьбі пролетаріату за перетворення суспільства на комуністичних началах. Це положення було розроблене в першому програмному документі наукового комунізму — «Маніфесті Комуністичної партії», а також у цілому ряді інших праць. К. Маркс підкреслював, що «навіть при найбільш сприятливих політичних умовах всякий серйозний успіх робітничого класу залежить від зрілості організації, яка виховує і концентрує його сили» [1, т. 16, с. 322]. У 1889 р. Енгельс у листі до Г. Тріра писав: «Для того щоб пролетаріат у вирішальний момент був достатньо сильний і міг перемогти, необхідно — Маркс і я відстоювали цю позицію з 1847 р., — щоб він утворив особливу партію, яка була б відокремлена від усіх інших і протистояла б їм, усвідомлювала б себе як класова партія» [1, т. 37, с. 260].

Ідею про комуністичну партію як авангард робітничого класу було втілено в життя з виникненням міжнародного комуністичного руху. Під безпосереднім керівництвом К. Маркса і Ф. Енгельса робітничий клас Європи створив перші справді революційні організації: Союз комуністів і Інтернаціонал. В статуті останнього записано: «...Робітничий клас може діяти як клас, тільки організувавшись в особливу політичну партію, яка протистоїть усім старим партіям, створеним існуючими класами. Ця організація робітничого класу в політичну партію необхідна для того, щоб забезпечити перемогу соціальної революції і досягнення її кінцевої мети — знищення класів» [1, т. 18, с. 159].

Розвиваючи марксизм в нових історичних умовах, В. І. Ленін переконливо довів, що тільки при наявності вождя — комуністичної партії — робітничий клас зможе повалити владу буржуазії, встановити свою диктатуру, спрямувати енергію багатомільйонних мас трудящих на побудову соціалізму і комунізму: «У пролетаріату нема іншої зброї в боротьбі за владу, крім організації... Пролетаріат може стати і неминуче стане непере-

можною силою лише завдяки тому, що ідейне об'єднання його принципами марксизму закріплюється матеріальною єдністю організації, яка згуртовує мільйони трудящих в армію робітничого класу» [2, т. 8, с. 386].

Питанням, пов'язаним з обґрунтуванням керівної ролі Комуністичної партії, приділено значну увагу в творах В. І. Леніна, написаних як у дожовтневий період, так і після перемоги Великого Жовтня. Розробку ідейних, програмних, організаційних і тактичних принципів партії нового типу Ленін пов'язував з положенням про її керівну роль. У книзі «Що робити?», розкриваючи мобілізуючу і перетворюючу роль бойової марксистської партії, він писав: «...Дайте нам організацію революціонерів — і ми перевернемо Росію!» [2, т. 6, с. 119].

Всі праці, написані В. І. Леніним у пожовтневий період, сповнені піклування про подальше підвищення керівної ролі Комуністичної партії. Вождь світового пролетаріату розглядав це як вирішальний фактор побудови соціалізму і комунізму. В книзі «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі» він показав що диктатура пролетаріату нездійсненна без керівництва з боку Комуністичної партії, яка виступає могутньою організуючою і спрямовуючою силою. У інших ленінських працях також дається всебічне обґрунтування положення про те, що «диктатура пролетаріату неможлива інакше, як через Комуністичну партію» [2, т. 43, с. 38].

При розробці плану побудови соціалізму в СРСР Володимир Ілліч надавав вирішального значення підвищенню керівної ролі Комуністичної партії, зміцненню її зв'язків з широкими масами трудящих.

Історія підтвердила правильність марксистсько-ленінського положення про необхідність керівної ролі комуністичної партії в класовій боротьбі пролетаріату, в соціалістичному і комуністичному будівництві. В новій Конституції СРСР підкреслено: «Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій є Комуністична партія Радянського Союзу» [11, ст. 6].

Керівна роль КПРС у радянському суспільстві пояснюється перш за все тим, що тільки партія комуністів, яка спирається на досягнення найбільш передової, єдино вірної теорії суспільного розвитку — марксизм-ленінізм, може керувати діяльністю трудящих на істинно науковій основі. Керівна роль КПРС зумовлена також тим, що партія — найвища форма організації робітничого класу і усіх трудящих. Вона об'єднує, координує і спрямовує діяльність масових організацій, володіючи різностороннім політичним і організаційним досвідом, якого не має жодна масова організація трудящих. Керівництво Комуністичної партії соціалістичною державою зумовлюється і тим, що

перетворившись в авангард усього радянського народу, КПРС зберігає класовий характер. Як і раніше її програма і політика визначаються ідеологією і інтересами робітничого класу, на позиції якого стали усі класи і соціальні верстви нашого суспільства. Але оскільки робітничий клас здійснює керівну роль у соціалістичному суспільстві аж до побудови комунізму, така ж роль належить і його партії. У той же час, відзначається в Тезах ЦК КПРС, присвячених 100-річчю з дня народження В. І. Леніна, керівна і організуюча діяльність марксистсько-ленінської партії є основною умовою вирішального впливу робітничого класу на розвиток радянського суспільства [6, с. 52—53].

Свідченням провідної ролі робітничого класу в радянському суспільстві є неухильний ріст чисельності робітників серед тих, кого приймають до лав КПРС. У більш ніж шістнадцятимільйонній армії комуністів робітники становлять 42%, колгоспники — 13,6%, інженерно-технічні працівники, агрономи, зоотехніки, вчителі, лікарі, діячі науки, літератури і мистецтва — близько 44% [17, с. 21]. У розвинутому соціалістичному суспільстві значно розширюється і якісно поліпшується соціальна база зростання лав КПРС. В сучасних умовах розвиток і кількісне зростання партії відбувається на основі усього радянського народу — нової історичної спільності людей. У той же час партія свідомо забезпечує провідне місце робітничого класу у своїх рядах. Визначаючи перспективи розвитку КПРС, XXV з'їзд партії вказав, що і надалі провідне місце у її складі повинно належати робітничому класові.

Керівником і організатором мас партія виступає завдяки тим рис, які становлять її дійсно марксистський характер, а саме: вірність теорії марксизму-ленінізму, її невинний творчий розвиток, єдність теорії і практики; нерозривний зв'язок з широкими масами трудящих, вміння зрозуміти і правильно відобразити їх потреби і перш за все потреби робітничого класу; дотримання у політиці і в практичній діяльності лінії на збереження провідної ролі робітничого класу; послідовне втілення в життя принципів демократичного централізму, розвиток внутріпартійної демократії, ленінських норм партійного життя і принципів партійного керівництва; забезпечення монолітної єдності партійних рядів, зміцнення партійної дисципліни, підвищення боєздатності первинних парторганізацій, зростання ідейності, свідомості і активності кожного комуніста; вірність принципам пролетарського інтернаціоналізму, неухильне додержання їх в ідеології, політиці, в партійному будівництві; послідовно науковий комплексний підхід до керівництва усіма сторонами суспільного життя, вміння здійснювати політичне керівництво державними і громадськими організаціями, матеріальною і духовною сферами життя нашої держави.

У новій Конституції СРСР записано: «...Комуністична партія визначає генеральну перспективу розвитку суспільства, лінію

внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, керує великою творчою діяльністю радянського народу, надає планомірного, науково обгрунтованого характеру його боротьби за перемогу комунізму» [11, ст. 6]. Реалізуючи завдання комуністичного будівництва, ЦК КПРС у своїй діяльності спирається на місцеві партійні органи і первинні парторганізації. У складі партії — 14 ЦК Компартій союзних республік, 6 крайкомів, 149 обкомів, 10 окружкомів, 4297 міськкомів і райкомів, більш ніж 396 тис. первинних і 414 тис. цехових організацій [17]. У розвинутому соціалістичному суспільстві керівна роль партії має всеосяжний характер, виявляється в усіх галузях комуністичного будівництва. Нові умови, необхідність здійснення наукового комплексного підходу до керівництва країною ставлять перед КПРС все більш високі вимоги, що сприяє зростанню її керівної ролі. Положення про зростання керівної ролі КПРС у період комуністичного будівництва знайшло обгрунтування в Програмі КПРС, у матеріалах її з'їздів, в ювілейних документах партії, в працях Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнева. У звітній доповіді ЦК КПРС XXV з'їзду зазначається, що «динамізм розвитку радянського суспільства, зростаючі масштаби комуністичного будівництва, наша діяльність на міжнародній арені настійно вимагають безперервного підвищення рівня партійного керівництва» [7, с. 73]. З'їзд відзначив, що підвищення керівної ролі партії, її авторитету є об'єктивною тенденцією, що витікає із усього суспільного розвитку при соціалізмі. Ця важлива закономірність комуністичного будівництва відображена і у постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції»: «Сучасний період характеризується подальшим підвищенням керівної ролі партії в суспільстві, посиленням її теоретичної, політичної і організаторської діяльності» [9, с. 14—15]. У доповіді про проект Конституції СРСР і підсумки її всенародного обговорення на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев відзначив, що в міру розв'язання все більш складних і відповідальних завдань будівництва комунізму роль нашої партії буде зростати [4]. Це значить не обмеження соціалістичної демократії, а її більш глибокий розвиток, не прояв якихось привілеїв для партії, а підвищення її відповідальності перед народом за успіхи комуністичного будівництва. Причину цього процесу Л. І. Брежнев у статті «Історичний рубіж на шляху до комунізму» пояснює тим, що «...свою спрямовуючу роль КПРС здійснює не силою влади, а завдяки своєму високому політичному авторитетові та ідейному впливу в масах» [16, с. 12].

Серед найважливіших факторів, що зумовлюють закономірний характер подальшого підвищення керівної ролі КПРС, — зростання масштабів і складність завдань комуністичного будівництва. Створення матеріально-технічної бази комунізму ви-

магає від партії найглибшого проникнення в усі процеси економічного розвитку країни, підвищення рівня політичного і організаційного керівництва. В. І. Ленін вчив, що «все мистецтво управління й політики полягає в тому, щоб своєчасно зважити і знати, де зосередити свої головні сили й увагу» [2, т. 40, с. 83]. Економіка, господарське будівництво — одні з головних напрямків діяльності партії. Господарське будівництво, — вказував В. І. Ленін, — «це для нас найцікавіша політика» [2, т. 43, с. 305]. КПРС послідовно проводить курс на інтенсивне зростання суспільного виробництва, на підвищення ефективності і якості всієї господарської діяльності.

Важливим фактором зростання керівної ролі партії в умовах розвинутого соціалізму є піднесення творчої активності мас, залучення нових мільйонів трудящих до управління державними справами і виробництвом, подальший розвиток соціалістичної демократії, підвищення ролі громадських організацій. Саме Комуністична партія є тим політичним фактором, який визначає єдність дій усіх державних і громадських організацій. «Революційна творчість народу, — відзначив Л. І. Брежнев, — створила широку і злагоджену систему, через яку партія повсякденно зв'язана з масами, здійснює керівництво ними. Це — Ради, профспілки, комсомол, добровільні товариства трудящих» [13, с. 130].

Найбільш повним втіленням демократизму нашого суспільства є Ради. В них — більш ніж 2,2 млн. депутатів, навколо яких згуртований актив чисельністю понад 30 млн. чоловік. Серед депутатів частка комуністів вельми значна. У місцевих Радах вона становить 43,2%, у Верховних Радах союзних республік — 67,5%, у Верховній Раді СРСР — 72,2%. Усього депутатами Рад обрано близько мільйона комуністів [17].

У процесі комуністичного будівництва все більшого значення набувають профспілки, які налічують у своїх лавах 113,5 млн. чоловік. І у цій масовій організації комуністи виступають безпосередніми провідниками політики партії. В керівні профспілкові органи обрано більше ніж 3,5 млн. комуністів [17, с. 37]. У складі виборних профспілкових органів Харківщини приблизно 40% складу — комуністи. Це свідчить про той великий авторитет і довіря, якими користуються члени КПРС у профспілкових організаціях. XVI з'їзд профспілок висловив тверду впевненість у тому, що профспілки СРСР і надалі будуть надійною опорою і вірними помічниками партії, активними провідниками її політики в масах [19, 1977, 22 берез.].

Резервом партії, її найближчим помічником є ленінський комсомол, який об'єднує у своїх лавах майже 38 млн. юнаків і дівчат. Кількість комуністів, які працюють у комсомолі, невинно зростає. Це визначається перш за все збільшенням питомої ваги членів ВЛКСМ серед тих, кого приймають до лав КПРС. Так, на XXV з'їзді Комуністичної партії України від-

значалося, що за звітний період частка комсомольців серед прийнятих у КПРС зросла до 62% (у період між XXIII і XXIV з'їздами вона становила 37%) [10, с. 59]. Нині серед тих, кого приймають кандидатами в члени КПРС більше двох третин — комсомольці.

Даючи високу оцінку діяльності ленінського комсомолу, тов. Л. І. Брежнев на урочистому засіданні, присвяченому 60-річчю ВЛКСМ, зазначав, що комсомольці «рухають вперед усю нашу комуністичну справу» [«Радянська Україна», 1978, 28 жовт.]

Здійснюючи керівництво державними і громадськими організаціями, КПРС послідовно втілює в життя ленінський принцип взаємовідносин партії з зазначеними організаціями. З одного боку, партія вважає неприпустимою позицію невтручання в їх діяльність, з другого — рішуче відкидає помилкову теорію і практику адміністрування, підміну діяльності державних і громадських організацій. У доповіді на сьомій позачерговій сесії Верховної Ради СРСР про проект Конституції СРСР і підсумки його всенародного обговорення Л. І. Брежнев спеціально зупинився на роз'ясненні цього питання. В ході обговорення Основного Закону до Конституційної Комісії надійшли листи, автори яких пропонували передати державні функції партійним органам, наділити Політбюро ЦК КПРС законодавчою владою. Товариш Л. І. Брежнев назвав ці пропозиції глибоко помилковими, зазначивши, що вони вносять плутанину в розуміння ролі Комуністичної партії в соціалістичній державі. Здійснюючи керівництво Радами, партія не замінює їх, а розмежовує функції партійних і державних органів, як закріплено в Статуті КПРС.

Важливим фактором, що визначає підвищення керівної ролі партії в сучасних умовах, є величезне значення теорії наукового комунізму, її творчого розвитку і пропаганди, необхідність посилення комуністичного виховання трудящих і боротьби «за подолання пережитків минулого в свідомості людей» [5, с. 120]. У доповіді «Великий Жовтень і прогрес людства» Л. І. Брежнев зазначив: «Тут проходить дуже важливий фронт боротьби за комунізм, і від наших перемог на цьому фронті дедалі більше залежатиме і хід економічного будівництва, і соціально-політичний розвиток країни» [15, с. 11]. Справу комуністичного виховання наша партія буде на міцному фундаменті марксистсько-ленінської теорії. КПРС виявляє постійну турботу про її збагачення, про що свідчить творчий розвиток революційної теорії в партійних документах. Ця сторона діяльності КПРС вимагає підвищення ролі партії як колективного розуму.

На сучасному етапі зростання керівної ролі партії пов'язане також з розширенням міжнародної діяльності КПРС. В. І. Ленін відзначав, що «з самого початку Жовтневої революції питан-

ня про зовнішню політику і міжнародні відносини стало перед нами, як найголовніше питання...» [2, т. 37, с. 146].

Підвищення керівної ролі КПРС у житті радянського суспільства — одне з основних питань сучасної ідеологічної боротьби. Закріплення новою Конституцією СРСР керівної і спрямовуючої ролі КПРС у радянському суспільстві викликало особливу різкі нападки буржуазних «коментаторів» нашого Основного Закону. Товариш Л. І. Брежнев вказав на головну причину цього: «Вони хотіли б ослабити роль партії в радянському суспільстві, бо взагалі мріють ослабити нашу країну, наш соціалістичний лад, погасити наші комуністичні ідеали. На щастя, це їм не під силу» [14].

Список літератури: 1. *Маркс К., Енгельс Ф.*, Тв., т. 16, 18, 37. 2. *Ленін В. І.* Повне збір. тв., т. 6, 8, 37, 40, 43. 3. В. І. Ленін о руководящей роли партии в социалистическом строительстве. М., Политиздат, 1969. 399 с. 4. К. Маркс и Ф. Энгельс об основных принципах партийного строительства. М., Политиздат, 1972. 279 с. 5. Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. К., Політвидав України, 1973. 126 с. 6. К 100-летию со дня рождения В. И. Ленина. Сборник документов и материалов. М., Политиздат, 1970. 168 с. 7. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 288 с. 8. XXV съезд Коммунистической партии Советского Союза. Стенографический отчет, т. 3. М., Политиздат, 1976. 311 с. 9. О 60-й годовщине Великой Октябрьской социалистической революции Постановление ЦК КПСС от 31 января 1977 г. М., Политиздат, 1977. 32 с. 10. XXV съезд Коммунистической партии Украины. Стенографический отчет. К., 1976. 413 с. 11. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., Політвидав України, 1977. 60 с. 12. Международное совещание коммунистических и рабочих партий. Документы и материалы. М., Политиздат, 1969. 360 с. 13. *Брежнев Л. І.* Ленінським курсом, т. 2, К., Політвидав України, 1972. 580 с. 14. *Брежнев Л. І.* Доклад о проекте Конституции (Основном Законе) СССР на внеочередной седьмой сессии Верховного Совета ССР девятого созыва. «Правда», 5 окт. 1977 г., 15. *Брежнев Л. І.* Великий Октябрь и прогресс человечества. Доклад на совместном торжественном заседании ЦК КПСС, Верховного Совета Союза ССР и Верховного Совета РСФСР. — «Коммунист», 1977, № 16, с. 5—19. 16. *Брежнев Л. І.* Исторический рубеж на пути к коммунизму. — «Коммунист», № 17, 1977, с. 3—15. 17. *Капитонов И. В.* КПСС в политической системе развитого социалистического общества — «Коммунист», 1978, 6, с. 29—43. 18. *Суллов М. А.* Марксизм-ленинизм и революционное обновление мира. — «Коммунист», 1977, № 14, с. 13—28. 19. «Правда», 1977 г., 22 берез. 20. М. «Коммунист», № 13, 1974. 21. КПСС — руководящая и направляющая сила советского общества. М., 1975. 22. *Касьяненко В. І.* Некоторые вопросы возрастания руководящей роли КПСС в развитом социалистическом обществе. — «Вопросы истории КПСС», 1976, № 10, с. 121—127. 23. *Кочура Д. В.* Возрастание роли КПСС на современном этапе. — «Вопросы истории КПСС», 1977, 5, с. 119—127.

**В. І. ЛЕНІН ПРО РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МАС
У ПЕРІОД БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛІЗМУ І КОМУНІЗМУ**

Проблеми, зв'язані з визначенням ролі народних мас в історії, посідають одне з центральних місць у марксистсько-ленінській теорії, у практиці революційної боротьби, у будівництві соціалізму і комунізму. Теоретична спадщина В. І. Леніна багата і всеосяжна. Творчо розвиваючи марксизм у нових історичних умовах, В. І. Ленін дав відповідь на найактуальніші питання, які постали перед людством в епоху переходу від капіталізму до соціалізму.

У своїй повсякденній практичній діяльності КПРС керується ленінською теоретичною спадщиною. «Звертаючись до ідейної спадщини В. І. Леніна, — говорить у Звітній доповіді ЦК КПРС XXIV з'їздові, — партія вбачає своє найважливіше завдання в тому, щоб на основі ленінських думок, ленінської методології знаходити розв'язання актуальних проблем комуністичного будівництва» [4, с. 116]. XXV з'їзд КПРС з творчих, марксистсько-ленінських позицій підвів підсумки теоретичної і практичної діяльності партії за роки дев'ятої п'ятирічки. З'їзд науково визначив основні стратегічні завдання партії в усіх галузях громадського життя, і в головній з них — економіці, виробив принципово важливі рішення, які відбивають назрілі потреби практики.

В. І. Ленін неодноразово підкреслював, що у всій своїй багатогранній роботі, і особливо в економічній політиці, Комуністична партія повинна виходити з марксистського положення про те, що справжніми творцями історії є народні маси, а партія покликана всіляко підтримувати і розвивати свідому творчість трудящих.

Незмірно зростає роль і значення народних мас в історичному процесі після повалення капіталізму і встановлення диктатури пролетаріату. Встановлення і зміцнення Радянської влади як однієї з форм диктатури пролетаріату, підкреслювалось у постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції», на ділі забезпечило небачену, неможливу в жодній капіталістичній країні свободу і демократію для гігантської трудящої більшості [7, с. 5].

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції здійснила корінний злам у характері суспільної праці. «Вперше, — писав В. І. Ленін, — після століть праці на чужих, підневільної роботи на експлуататорів з'являється можливість роботи на себе...» [1, т. 35, с. 190]. У зв'язку з цим В. І. Ленін розглядає буденну працю в процесі соціалістичного будівництва, як плідотворний акт історичної творчості. Зміни характеру

суспільної праці викликали пробудження широких мас трудящих до творчої активності. Вказуючи на цю обставину, В. І. Ленін писав: «...Скільки пориву до світла й ініціативності розгортається тепер в народних «низах»...» [1, т. 36, с. 177]. Проте цей процес не може відбуватися сам по собі — «велика зміна праці підневільної працею на себе вимагає від Комуністичної партії «величезних організаційних, організаторських зусиль...» [1, т. 35, с. 191]. Передусім необхідно було подолати у свідомості трудящих звичку вважати творчу активність привілеєм тільки експлуаторських класів. Саме в робітничому класі та селянстві, вказував В. І. Ленін, непочате і багатуще джерело найрізноманітніших талантів [1, т. 35, с. 192]. Найважливішою особливістю економічної політики партії В. І. Ленін вважав її підпорядкування інтересам трудящих мас. Засновник Комуністичної партії і першої в світі соціалістичної держави постійно турбувався про залучення широких народних мас в історичну творчість. В цьому він бачив головну умову успішного будівництва соціалізму і комунізму. У промові на об'єднаному засіданні ВЦВК, Московської Ради та Всеросійського з'їзду профспілок 17 січня 1919 р. В. І. Ленін відзначив, що «соціалізм може бути побудований тільки тоді, коли в 10 і 100 раз ширші маси, ніж раніше, стануть самі будувати державу і будувати нове господарське життя.. Треба спускатися нижче, глибше, сміливіше брати нові й нові верстви» [1, т. 37, с. 406, 407].

В. І. Ленін, який глибоко вірив у творчі сили народних мас, звертав особливу увагу на вивчення ініціативи трудящих, узагальнення їх досвіду в будівництві нового життя, на необхідність підтримки висунутих ними пропозицій і починань. «Ми повинні пильно вивчати паростки нового, якнайважливіше ставитись до них, всіляко допомагати їх ростові і «доглядати» ці слабкі паростки», — писав В. І. Ленін у червні 1919 р. у статті «Великий почин» [1, т. 39, с. 19].

Вирішальним показником життєздатності творчої активності трудящих, найважливішим критерієм її цінності для Володимира Ілліча була можливість практичного повторення передового досвіду. В. І. Ленін постійно турбувався про те, «щоб маса незвичайно цінного матеріалу, який є в наявності у вигляді досвіду нової організації виробництва в окремих містах, в окремих підприємствах, в окремих сільських громадах, — щоб цей досвід став здобутком мас» [1, т. 36, с. 141]. Вождь пролетаріату підкреслював, що творчий підхід до господарського будівництва повинен бути характерною рисою діяльності Комуністичної партії — партії новаторів, творців і будівників. Розповсюдженню корисної ініціативи трудящих, підтягуванню на цій основі відстаючих до рівня передовиків багато в чому

сприяє регулярне висвітлення, пропаганда всього нового і корисного, що народилось внаслідок творчої ініціативи мас.

Злободенними залишаються і в наші дні думки В. І. Леніна, висловлені ним у квітні 1922 року, про те, що у нас при численних загальних міркуваннях у пресі, не вистачає конкретності у вивченні, узагальненні та розповсюдженні «місцевого досвіду, деталей, дрібниць, практики, ділового досвіду, заглиблення в справжнє життя». В. І. Ленін вважав необхідним «розбір того, де, кому і чому (якими прийомами) вдається... досягати справжнього, хоч і невеликого поліпшення», закликав «не боятися викривати помилки і невміння; популяризувати і *рекламувати* всіма силами всякого скільки-небудь видатного місцевого працівника, ставити його за зразок» [1, т. 54, с. 237].

Найкращим методом залучення трудящих до активного будівництва соціалістичного суспільства, виховання їх в дусі комуністичного ставлення до праці В. І. Ленін вважав соціалістичне змагання. Ще на зорі Радянської влади, у грудні 1917 р., В. І. Ленін писав: «Наше завдання тепер, коли соціалістичний уряд при владі, — організувати змагання» [1, т. 35, с. 189]. Він вважав, що розвиток соціалістичного змагання повинен стати найважливішим державним завданням і пропонував внести в програму партії спеціальний пункт про його організацію, як одного з основних завдань партії.

Керуючись ленінською теоретичною спадщиною, Комуністична партія на всіх етапах соціалістичного і комуністичного будівництва спрямовувала творчу активність і трудовий ентузіазм мас на розв'язання народногосподарських завдань, приділяла головну увагу розвитку змагання. В умовах розвинутого соціалізму відбувається дальше збагачення його змісту, форм і методів. Все це ставить перед партією, як одне з першорядних завдань, — дальше удосконалення соціалістичного змагання, усунення наявних в його організації недоліків. Зрослі до соціалістичного змагання вимоги сформульовані у постанові ЦК КПРС «Про подальше поліпшення організації соціалістичного змагання», прийнятій у 1971 р. У промові на XV з'їзді профспілок СРСР Л. І. Брежнев підкреслив, що зміст цього рішення полягає в тому, щоб органічно зв'язати змагання з головним напрямком економічної політики партії [8, с. 455]. Широке розгортання соціалістичного змагання партія розглядає як найважливішу умову успішного перетворення в життя програми економічного і соціально-політичного розвитку країни, виробленої XXIV і XXV з'їздами КПРС. Всесірно розвиваючи трудову активність мас, партія ставить завдання надати соціалістичному змаганню, його вищій формі — рухові за комуністичне ставлення до праці — ще ширшого розмаху. В роки дев'ятої п'ятирічки у Всесоюзному соціалістичному змаганні в Українській РСР брало участь понад 20 мільйонів чоловік, майже половина з них — учасники руху за комуністичне став-

лення до праці. Високе звання колективів і ударників комуністичної праці було присвоєно 1014 підприємствам і організаціям, близько 250 тисячам бригад, цехів, дільниць, чотирьом з половиною мільйонам трудівників [9, с. 175]. На XXV з'їзді КПРС знову з особливою силою підкреслювалося: «Всемірно розвивати і далі соціалістичне змагання, рух за комуністичне ставлення до праці — такий наш загальний бойовий лозунг» [5, с. 86].

Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила небачений простір для творчості трудящих. У пробудженні і піднесенні народних сил, у розквіті талантів і здібностей мільйонів трудящих В. І. Ленін бачив переваги соціалістичного ладу над капіталістичним. «...Розум десятків мільйонів творців, — говорив вождь революції на III Всеросійському з'їзді Рад у січні 1918 року, — створює щось незмірно вище, ніж найбільш велике і геніальне передбачення» [1, т. 35, с. 270]. За ініціативою В. І. Леніна в січні 1918 року при Вищій Раді народного господарства був створений комітет у справах винаходів. А 30 червня 1919 року В. І. Ленін підписав декрет Ради Народних Комісарів РРФСР «Про винаходи», який став основою всього подальшого радянського законодавства по винаходах [6, с. 148].

Комуністична партія і Радянський уряд, керуючись вказівками В. І. Леніна, постійно приділяють величезну увагу розвитку технічної творчості трудящих, що набирає все більшого розмаху. Так наприклад, тільки в Українській РСР у русі раціоналізаторів і винахідників беруть участь 3 мільйони 100 тисяч чоловік. Лише в 1974 р. в народне господарство республіки було впроваджено 750 тис. винаходів і раціоналізаторських пропозицій. А за роки дев'ятої п'ятирічки у виробництві впроваджено близько трьох мільйонів раціоналізаторських пропозицій і винаходів з економічним ефектом на суму понад 3 мільярди крб. [9, с. 229—230]. Всебічний розвиток винахідництва і раціоналізаторства на етапі зрілого соціалізму — складова частина економічної політики партії, одна з найважливіших умов розгортання в нашій країні науково-технічної революції.

Соціалістичний лад відкрив необмежений простір для активної участі трудящих мас у керівництві народним господарством. На необхідність широкого залучення трудящих до керівництва народним господарством неодноразово вказував В. І. Ленін. У січні 1919 р. він писав: «Необхідно ще і ще розширяти участь самих трудящих в управлінні господарством і будівництві нового виробництва» [1, т. 37, с. 430].

Дійовою формою залучення трудящих до керівництва виробництвом є постійно діючі виробничі наради (ПДВН). Вони стали органами колективного обговорення питань діяльності виробничих колективів. Робота нарад постійно перебуває в центрі уваги партійних організацій. У Програмі КПРС сказа-

но: «Партія сприятиме тому, щоб профспілки посилювали свою діяльність у справі керівництва господарством, перетворюючи постійні виробничі наради в дедалі дійовіші органи, які сприятимуть поліпшенню роботи підприємств і контролю за виробництвом» [3, с. 260—261]. З ініціативи партійних організацій ПДВН створені на всіх найбільших промислових підприємствах СРСР. Тільки на Україні в період між XXIV і XXV з'їздами КПРС працювало більш як 21 тис. постійно діючих виробничих нарад, у роботі яких брало участь понад 980 тис. чоловік [9, с. 322].

Зростання творчої активності мас в СРСР породжується та стимулюється самими умовами нашого життя. «Спираючись на творчу активність трудящих, соціалістичне змагання, досягнення науково-технічного прогресу... — вказується в Конституції Союзу Радянських Соціалістичних Республік, — держава забезпечує зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва і якості роботи, динамічний, планомірний і пропорційний розвиток народного господарства» [2, с. 10].

Курс партії на неухильне підвищення політичної і трудової активності трудящих, закріплений в новій Конституції СРСР, сприяє дальшому розвитку соціалістичного змагання.

«Сила і ефективність змагання, — підкреслюється у Постанові листопадового (1978 р.) Пленуму ЦК КПРС, — насамперед у тому, щоб кожен колектив, кожен трудящий працював високопродуктивно, успішно справлявся з виконанням виробничих завдань, узятих соціалістичних зобов'язань...» [«Радянська Україна», 1978, 28 листоп.].

Нині трудовим суперництвом у республіці охоплено понад 21 мільйон чоловік, майже 46 тис. цехів, бригад і дільниць. 900 тис. робітників зобов'язалися за прикладом москвичів завершити завдання трьох років п'ятирічки до першої річниці прийняття Конституції СРСР. Далеко за межами України набув поширення досвід трудівників Львівської області по впровадженню комплексної системи управління якістю продукції. Значних успіхів здобуто й у випуску продукції найвищої категорії якості: у 1977 р. 42 підприємства республіки відзначено дипломами ВЦРПС і Держстандарту СРСР, виробництво продукції з державним Знаком якості збільшилося порівняно з першим півріччям минулого року в 1,5 раза [Комуніст України, 1978, № 10, с. 17—18].

Виявлення творчої активності трудящих у сфері матеріального виробництва — вирішальної галузі будівництва комуністичного суспільства в нашій країні — різноманітні за формою. Численні починання, народжені ініціативою трудящих, є свідченням зростаючої турботи широких мас про збільшення суспільного багатства. Це живі паростки комуністичного ставлення до праці. Творча активність радянських людей є переконливим доказом непереможного прагнення мас працювати й жити

по-комуністичному, твердо йти по шляху, вказаному великим Леніним.

Напередодні знаменної події — 325-річчя возз'єднання України з Росією партійні організації республіки спрямовують свою роботу на подальший розвиток політичної і трудової активності трудящих «у боротьбі за здійснення рішень XXV з'їзду КПРС, планів комуністичного будівництва» [«Радянська Україна», 1978, 17 верес.].

Список літератури: *Ленін В. І.* Повне збір. тв., т. 35, 36, 37, 39, 54. 2. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Київ, Політвидав України, 1977. 60 с. 3. Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. Київ, Політвидав України, 1962. 350 с. 4. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1971. 360 с. 5. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с. 6. Решення партії і правительства по хозяйственным вопросам (1917—1975). Сборник документов, т. 1, М., Политиздат, 1967. 783 с. 7. Про 60-ту річницю Великої Жовтневої Соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 року. Київ, Політвидав України. 1977. 31 с. 8. *Брежнев Л. І.* Ленінським курсом, т. 3. Київ, Політвидав України, 1972. 512 с. 9. Авангард трудового колективу. З досвіду роботи партійних організацій України в період між XXIV і XXV з'їздами КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 260 с.

О. М. КАРПОВ

РОЗВИТОК КПРС ЛЕНІНСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ДОБОРУ І ВИХОВАННЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

На всіх етапах розвитку радянського суспільства питання добору і виховання керівних, і в тому числі партійних кадрів, були в центрі уваги КПРС. Це глибоко закономірно, тому що кадрова політика, як підкреслювалось у Звітній доповіді Центрального Комітету XXV з'їздові партії є «могутньою підоймою, за допомогою якої партія впливає на хід суспільного розвитку...» [4, с. 78].

Першочергове значення в діяльності партії має вироблення на базі наукової теорії правильної політичної лінії, яка відповідає коринним інтересам трудящих. Однак для її успішного перетворення в життя потрібні кадри, які глибоко розуміють цю лінію і до кінця віддані справі партії. В. І. Ленін вважав добір та виховання керівних кадрів політичною і організаційною функцією партії. «Не можна механічно відділити політичне від організаційного, — говорив він. — Політика ведеться через людей... Коли у ЦК віднімається право розпоряджатися розподілом людей, то він не зможе направляти політику» [1, т. 45, с. 115, 116].

Підвищення рівня керівництва всіма сторонами життя суспільства ставить кадрову політику в прямий зв'язок з зростанням керівної ролі партії [3, с. 112]. Як зазначає Генеральний Секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР тов. Л. І. Брежнев: «Питання про керівництво — це питання

про кадри» [Л. І. Брежнев. Відродження. К., Політвидав України, 1978, с. 47].

Основоположні принципи роботи з керівними партійними кадрами були розроблені В. І. Леніним на основі широкого узагальнення революційного досвіду і практики соціалістичного будівництва в перші роки Радянської влади. Досліджуючи роботу партійного і державного апарату, а також апарату громадських організацій, Володимир Ілліч виявив багато схожого в їх діяльності. «У веденні справи різними і різнорідними підприємствами, установами, відомствами та ін. є багато схожого і схожого в основному», — писав В. І. Ленін [1, т. 44, с. 119]. Це ленінське положення виступає методологічною основою для визначення найважливіших принципів кадрової політики партії.

Науковою основою роботи партії з керівними кадрами є ленінський принцип, сформульований в Статуті КПРС як необхідність «неухильно проводити лінію партії в доборі кадрів за їх політичними і діловими якостями» [3, с. 242]. Суть цього принципу знайшла своє відображення в ленінській вимозі «якомога обережніше і терпеливіше випробовувати і розпізнавати справжніх організаторів, людей з тверезим розумом і з практичною кмітливістю, людей, які поєднують відданість соціалізму з умінням... налагоджувати міцну і дружну спільну роботу великої кількості людей в рамках радянської організації» [1, т. 36, с. 182].

Багатий історичний досвід КПРС підтвердив правильність ленінського висновку про те, що найбільш об'єктивна оцінка працівників можлива тільки на основі вивчення їх політичних і ділових якостей. Усі партійні рішення з питань кадрової політики, непорушно підтверджували цей основоположний ленінський принцип.

Автор даної статті робить спробу розглянути деякі питання подальшого розвитку партією ленінських принципів добору і виховання керівних кадрів після XXIII з'їзду КПРС¹.

За останні роки в житті радянського суспільства сталися значні зміни. Як ніколи вирости масштаби господарського і

¹ Слід відзначити, що в історико-партійному плані, за винятком колективної монографії «Вопросы работы КПСС с кадрами на современном этапе». М., «Мысль», 1976 [12], де узагальнюється досвід роботи партійних організацій по добору, розстановці і вихованню керівних кадрів у період між XXIV і XXV з'їздами КПРС, практично відсутні фундаментальні праці, де б висвітлювався подальший розвиток КПРС ленінських принципів і їх втілення в життя. Найбільш узагальнений і систематичний виклад цих питань подано в роботах П. Котельникова [19] та І. Проніна [23]. Разом з тим за останні роки в зв'язку з розробкою загальних проблем партійного будівництва з'явилась значна кількість монографій (див. монографії В. В. Щербицького [27], Д. Бахшієва [10], І. Проніна та М. Стьопічева [22], А. Колеснікова [18], П. Родіонова [24]), а також брошур і статей (див. роботи М. Вороновського [15], В. Орлова [21], І. Волкова [14], М. Веселова [13] та ін.), де розглядаються питання роботи з кадрами, причому в деяких із них висвітлена і теоретична сторона проблеми.

культурного будівництва, ускладнились зовнішньополітичні завдання. Радянська держава вступила в якісно новий етап свого розвитку — етап розвинутого соціалізму. В діяльності керівних кадрів все більшого значення набуває вивчення об'єктивних закономірностей суспільного розвитку, науково обґрунтований аналіз економічних, соціально-політичних і культурних процесів. В цих умовах «набирають вирішального значення правильне висування і виховання керівних кадрів партії і держави» [2, с. 69]. З іншого боку, важливе значення для вирішення кадрових питань має наявність в країні великого кадрового потенціалу. «...У нас тепер, — говорив на XIX Московській міській партійній конференції тов. Л. І. Брежнев, — є величезні можливості поповнювати кадри керівних працівників за рахунок кращих людей з усіх категорій трудящих — робітників, колгоспників, інтелігенції, за рахунок кращих представників нашої молоді, жінок, які добре проявили себе на практичних справах» [5, с. 197].

Суть кадрової політики КПРС на сучасному етапі глибоко розкрита в рішеннях жовтневого (1964 р.) і наступних пленумів Центрального Комітету, XXIII, XXIV і XXV з'їздів партії, у виступах керівних діячів партії і радянської держави. За останні роки ЦК КПРС прийняв ряд постанов з питань добору, розстановки і виховання керівних кадрів, їх підготовки і перепідготовки, створення резерву.

Серед політичних якостей керівників у сучасних умовах партія на перше місце висуває відданість ідеям комунізму, високу політичну свідомість, глибоку партійність. Було б невірно думати, що раніше ці якості були не обов'язковими для керівних кадрів. Партія виховувала їх на всьому своєму історичному шляху. Але справа в тому, що в сучасних умовах форма виявлення названих якостей керівників дещо інша, ніж була раніше. Завдяки системі нашої освіти, постановці ідеологічної роботи значно зростає рівень політичної освіти радянських людей. Проте політична освіченість, грамотність далеко не вичерпують ознаку політичної зрілості кадрів. Згідно зі словами Леніна, «зрілість... доводиться досвідом, практикою» [1, т. 40, с. 241]. Політично зрілим сьогодні можна вважати тільки того керівника, для якого марксистсько-ленінська теорія стала глибокими власними переконаннями, принципами поведінки і вчинків, а важливою політичною ознакою зрілості є вміння організовувати людей, знати їх настрої, потреби, запити, вміти правильно їх виражати. Партія виступає керівником і вождем мас перш за все тому, вважав В. І. Ленін, що правильно виражає те, що народ усвідомлює [1, т. 45, с. 105]. В зв'язку з цим Володимир Ілліч завжди ставив перед партійними і радянськими кадрами, як одне з головних, завдання постійного розширення і зміцнення зв'язків з масами.

Однією з важливих форм зв'язку з масами є виступи керівних працівників з політичними доповідями, лекціями, бесідами, звітами про свою діяльність. Ленін надавав таким виступам великого значення. Він говорив: «Особистий вплив і виступ на зборах у політиці надзвичайно багато значить. Без них немає політичної діяльності...» [1, т. 47, с. 52].

Надзвичайно важливого значення в сучасних умовах набуває виховання ділових якостей керівних кадрів. Завдання партії, як зазначив XXIV з'їзд КПРС, полягає в тому, щоб всі ділянки партійної, державної, господарської, культурно-виховної і громадської роботи очолювали здібні організатори, які знають справу, досконало володіють сучасними методами управління, мають почуття нового, бачуть перспективу розвитку, вміють знаходити найефективніші шляхи розв'язання проблем, які виникають, використовують досвід інших [3, с. 235]. Особливого значення серед ділових якостей набувають знання керівника, його компетентність. «Для того, щоб управляти, — підкреслював Ленін, — треба бути компетентним, треба повністю і досконало знати всі умови виробництва, треба знати техніку цього виробництва на її сучасній висоті, треба мати певну наукову освіту» [1, т. 40, с. 207]. Це положення, сформульоване Леніним у 1920 році, набувало все більшого значення в міру вдосконалення виробництва, державного, господарського і культурного будівництва, в міру зростання керівної ролі партії. За останні роки в усіх партійних документах, які стосуються питань роботи з кадрами, підкреслюється значення компетентності керівника. Глибокі, міцні, всеохоплюючі знання важливі зараз не тільки в зв'язку з тим, що обов'язковим атрибутом управління стають наукові методи розробки і здійснення рішень, що стосуються економічних і соціально-політичних проблем, але і тому, що наукова компетентність керівника значною мірою гарантує успіх роботи в цілому. Серед інших ділових якостей керівників слід відзначити дисциплінованість, нетерпимість до недоліків, творчий підхід до справи.

Важливе значення в наші дні набуває процес ідейно-політичного загартування керівних кадрів, основою якого є оволодіння ними марксистсько-ленінською теорією. В. І. Ленін у полеміці з «економістами», ще в праці «Що робити?», посилаючись на Ф. Енгельса підкреслював, що керівники покликані «все більше й більше просвіщати себе в усіх теоретичних питаннях... і завжди мати на увазі, що соціалізм, з того часу як він став наукою, вимагає, щоб з ним і поводитись як з наукою, тобто щоб його вивчали» [1, т. 6, с. 26]. Досвід показує, що недооцінка марксистсько-ленінської теорії, безвідповідальне відношення до оволодіння нею, приводять до втрати політичної орієнтації, позбавляють можливості передбачати розвиток суспільних подій, аналізувати навколишні факти і явища, працювати з перспективою.

Нині склалася система марксистсько-ленінської освіти керівників усіх ступенів і активу, яка включає в себе школи основ марксизму-ленінізму, семінари і школи партійно-господарсько-го активу, університети марксизму-ленінізму, теоретичні, проблемні і методологічні семінари. Ця система була запроваджена починаючи з 1965/66 р., відповідно до рекомендацій ЦК КПРС [див. «Правда», 4.VIII.1965]. Перебудова системи політичної освіти дала можливість кожному, відповідно до рівня його загальнополітичної підготовки, підвищувати свої теоретичні знання в одній із трьох ланок нової системи, визначила чітку перспективу ідейно-теоретичного росту слухачів, а головне — пододала недооцінку історико-партійних і філософських дисциплін і важливих питань економічної теорії. Візьмемо, наприклад, політмережу України. Якщо в 1964/65 р. питання історії КПРС вивчали 15,9% слухачів, марксистсько-ленінську філософію — 10,8%, політичну економію — 2,8%, то в 1965/66 р. всі слухачі вивчали складові частини марксистсько-ленінської теорії [11, с. 64]. Як показав досвід, в результаті перебудови системи політосвіти значно підвищився рівень знань слухачів, посилюється контроль і увага партійних організацій до навчання комуністів, більш тісним став зв'язок навчання з життям. На сьогодні напрямок дальшого удосконалення партійної освіти визначений у постанові ЦК КПРС «Про завдання партійного навчання в світлі рішень XXV з'їзду КПРС». В ній дається чіткий аналіз нагромадженого досвіду і перспектив роботи, яку партійні організації проводять в області марксистсько-ленінської освіти кадрів у відповідності з висунутими з'їздом завданнями [8, с. 3—5].

З урахуванням зрослих вимог, партія підходить і до організації підготовки і перепідготовки кадрів. XXIII з'їзд КПРС відновив ліквідовану в середині п'ятидесятих років систему підвищення кваліфікації керівних кадрів і зобов'язав усі органи розробити заходи по підвищенню кваліфікації кадрів, які б відповідали вимогам часу. Виконуючи рішення з'їзду, Центральний Комітет прийняв ряд постанов з цього питання, у відповідності з якими з 15 лютого 1967 р. у ВПШ при ЦК КПРС і в 12-ти інших Вищих партійних школах почали працювати постійно діючі курси по перепідготовці партійних і радянських кадрів [6, с. 317], а з січня 1968 року почали функціонувати 128 курсів в 3-4 тижневим строком навчання для керівників середньої і нижчої ланки [7, с. 310]. За шість років перепідготовку на цих курсах пройшло більш ніж 240 тисяч чоловік [17, с. 46]. На Україні за цей же час пройшли курсову перепідготовку в Києві і в обласних центрах більше 35 тисяч працівників республіканського, обласного, міського і районного рівня, а також секретарів первинних партійних організацій. Близько 3200 партійних, радянських і господарських працівників закінчили Академію суспільних наук, Вищу і Заочну Вищу пар-

тійні школи при ЦК КПРС [20, с. 30]. Серед випускників ЗВПШ — 16 секретарів, 43 завідуючі відділами, більше ніж 100 інструкторів обкомів, 284 секретарі міськкомів і райкомів партії, 3 голови, 11 замісників голови, 45 завідуючих відділами облвиконкомів, 142 голови райвиконкомів [25, с. 49—50]. Більше 4200 чоловік закінчили Вищу партійну школу при ЦК Компартії України і радянсько-партійні школи [20, с. 30]. «У таких масштабах, — підкреслювалось у Звітній доповіді ЦК XXIV з'їзду КПРС, — з охопленням такого широкого кола людей перепідготовка кадрів у нас ніколи раніше не проводилась» [3, с. 115].

Новим важливим кроком по удосконаленню системи перепідготовки керівних кадрів у світлі рішень XXV з'їзду КПРС є заходи, передбачені постановою Центрального Комітету «Про подальше вдосконалення системи підвищення ідейно-теоретичного рівня і ділової кваліфікації партійних і радянських кадрів». В ній відмічається, що відповідно до висунутих XXV з'їздом КПРС завдань, які вимагають дальшого поліпшення роботи з кадрами, Центральний Комітет вирішив перетворити постійно діючі курси Вищої партійної школи при ЦК КПРС в Інститут підвищення кваліфікації керівних партійних і радянських кадрів, перебудувати постійно діючі курси в місцевих Вищих партійних школах, здійснити заходи по підвищенню ефективності роботи республіканських, крайових і обласних курсів [9, с. 12—15]. Цією постановою ЦК КПРС надає системі підвищення ідейно-теоретичного рівня і ділової кваліфікації керівних кадрів більш стрункого і цілеспрямованого характеру, який відповідає сучасним вимогам. Таким чином, вся система підіймається на якісно новий ступінь [див. «Правда», 3.IX. 1976 р.]

При всій важливості марксистсько-ленінської освіти слід мати на увазі, що тільки цим завдання виховання кадрів не вирішується. Знання марксистсько-ленінської теорії — необхідна, але не достатня умова для того, щоб керівник став повноцінним. Він росте в процесі нагромадження досвіду. Як вказував В. І. Ленін: «...Мистецтво управляти не дане людям природою, а дається досвідом» [1, т. 36, с. 167].

Основною умовою правильного виховання керівних кадрів, їх невпинного зростання є суворе і неухильне дотримання в роботі всіх органів ленінських норм партійного життя і принципів партійного керівництва. Це дозволяє всім учитися один у одного, вчасно знаходити помилки і недоліки, вживати заходи по їх усуненню, допомагає виявляти здібних працівників і, що надзвичайно важливо, ставить керівників під контроль партійних мас.

Великого значення у вихованні керівних кадрів В. І. Ленін надавав принципу колективності керівництва. Він підкреслював, що організація революційних сил, їх дисциплінування не-

можливі без колективного вироблення певних форм і правил ведення справи [1, т. 4, с. 183]. Досвід показує, що порушення ленінських норм партійного життя завдає великої шкоди справі виховання кадрів. Тому XXIII з'їзд КПРС приділив велику увагу питанню зміцнення колективності, як найвищого принципу партійного керівництва, неодмінної умови правильного виховання керівних кадрів, розвитку активності і самодіяльності комуністів [2, с. 197]. Вказівка з'їзду на те, що науковий підхід, колективність і діловитість у керівництві комуністичним будівництвом, які утвердились в стилі роботи Центрального Комітету, повинні і далі лежати в основі його діяльності [2, с. 182], прямо відноситься до всіх керівних органів, до всіх керівних кадрів. Тільки в умовах колективності можливо виробити правильні рішення, виправляти помилки окремих працівників.

Разом з тим колективність керівництва немислима без персональної відповідальності працівників за доручену справу. На це неодноразово вказував В. І. Ленін. Саме поєднання колективності керівництва з персональною відповідальністю партія розглядає як неодмінну умову зростання і виховання кадрів [4, с. 114].

Правильному марксистсько-ленінському вихованню керівників в значній мірі сприяє і те, що в останні роки в роботі з ними утвердились довір'я і повага, які поєднуються з принциповою вимогливістю [3, с. 113]. Покінчено з невинуватими перестановками і частою змінюваністю працівників. В партії міцно утвердилося дбайливе ставлення до свого золотого фонду [4, с. 79].

Все це створює сприятливі умови для успішного здійснення Комуністичною партією ленінських принципів добору та виховання керівних кадрів, розвитку і прояву їх здібностей, дозволяє все більш кваліфіковано керувати масами, направляти їх творчу енергію на успішне виконання історичних рішень XXV з'їзду КПРС.

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне збір. тв., т. 4, 6, 36, 37, 40, 44, 45, 47, 53. 2. Матеріали XXIII з'їзду КПРС. Київ, 1966. 286 с. 3. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. Київ, 1971. 360 с. 4. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, 1976. 288 с. 5. *Брежнєв Л. І.* Промова на XIX Московській міській партійній конференції. — В кн.: Ленінським курсом. Київ, 1971, т. 2, с. 191—209. 6. Об організації постійно діючих курсов по перепідготовці керівних партійних і советських кадрів. Справочник партійного работника. М., Политиздат, вып. 7. 7. Об організації в республіках, краях і областях постійно діючих курсов по перепідготовці партійних і советських работников. Справочник партійного работника. М., Политиздат, 1966, вып. 8. 8. О задачах партійної учебы в свете рішень XXV с'їзду КПСС. — «Партійная жизнь», 1976, № 13, с. 3—5. 9. О дальнейшем совершенствовании системы повышения идейно-теоретического уровня и деловой квалификации керівних партійних і советських кадрів. — «Партійная жизнь», 1976, № 18, с. 12—19. 10. *Бахшиєв Д.* Марксистско-ленінские основы строительства и деятельности КПСС. М. Политиздат, 1969, 239 с. 11. Важлива партійна справа. (До підсумків навчального року). — «Комуніст України», 1966,

№ 7, с. 63—71. 12. Вопросы работы КПСС с кадрами на современном этапе. М. «Мысль», 1976. 340 с. 13. *Веселов Н.* Партийный контроль в работе с кадрами. М. Политиздат, 1975. 95 с. 14. *Волков И. В.* И. Ленин о политических и деловых качествах кадров. — «Учен. зап. Тартусского ун-та», 1971, вып. 276, с. 24—48. 15. *Вороновский Н.* Ленинские принципы работы с кадрами на современном этапе. М., «Мысль», 1967. 61 с. 16. *Калинин М. И.* О коммунистическом воспитании. М. «Просвещение». 1968. 103 с. 17. *Капитонов И.* Некоторые вопросы партийного строительства в свете решений XXIV съезда КПСС. — «Коммунист», 1972, № 3, с. 29—46. 18. *Колесников А.* Ленинские принципы организационного руководства. М. «Мысль», 1971. 332 с. 19. *Котельников П.* О работе с кадрами. М., Госполитиздат, 1956. 126 с. 20. *Лутак И.* Кадры партии — проводники ее политики. «Партийная жизнь», 1972, № 5. с. 29—37. 21. *Орлов В.* Золотий фонд партії. Київ, «Знання», 1968. 46 с. 22. *Пронин И., Степичев М.* Ленинские нормы партийной жизни. М., Политиздат, 1969. 255 с. 23. *Пронин И.* Руководящие кадры: подбор и воспитание. М., «Мысль», 1971. 159 с. 24. *Радионон П.* Коллективность — высший принцип партийного руководства. М., Политиздат, 1974. 359 с. 25. *Снастин В.* Важная форма подготовки и переподготовки партийных и советских кадров. — «Коммунист», 1971, № 13, с. 47—55. 26. *Щербицкий В. В.* Виховувати партійних працівників ленінського типу. — «Комунист України», 1975, № 8, с. 3—12. 27. *Щербицкий В. В.* Овладевать ленинским стилем работы. К., Политиздат Украины, 1978. 295 с.

Р. Г. РУДЕНКО

В. І. ЛЕНІН ПРО ТВОРЧУ РОЛЬ МАС У ПРИСКОРЕННІ ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ

Велика Жовтнева соціалістична революція відкрила невичерпні джерела трудової активності і творчої ініціативи мас. Після перемоги революції головне завдання трудящих мас, — наголошував В. І. Ленін, — найактивніша і різнобічна творча діяльність у будівництві нового суспільства [1, т. 36, с. 161].

На основі цього корінного положення лєнінізму, збагаченого досвідом комуністичного будівництва, нова Конституція СРСР узагальнила нові можливості розвитку творчих сил радянського народу в умовах зрілого соціалізму. Конституція проголосила: «Відповідно до комуністичного ідеалу «Вільний розвиток кожного є умова вільного розвитку всіх» держава ставить собі за мету розширення реальних можливостей для застосування громадянами своїх творчих сил, здібностей і обдарвань...» [2, с. 11—12].

Визначальним марксистсько-лєнінським теоретичним положенням щодо ролі мас у прискоренні технічного прогресу є вчення про діалектику продуктивних сил і виробничих відносин, прямих та зворотних зв'язок між ними, в тому числі вплив виробничих відносин на особисто-соціальний фактор розвитку продуктивних сил. Цей фактор можна охарактеризувати як сукупність таких якостей трудівника: комуністична свідомість, загальноосвітній та професійний рівень, виробничий досвід, почуття колективізму, управлінські якості, трудова активність та ініціатива. Відповідаючи характеру продуктивних сил, соціалістичні виробничі відносини зумовлюють зростання ролі особи-

сто-соціального фактора виробництва, створюють нові передумови розвитку творчості мас.

В умовах соціалістичного будівництва, за визначенням В. І. Леніна, формується нова якість у свідомості мас — масовий (поруч з теоретичним) розум і творчість [1, т. 35, с. 270, 272]. Без цього неможливо побудувати нове суспільство, як неможливо було б здійснити пролетарську революцію в Росії, якби «народна творчість революційних класів не створила Рад...» [1, т. 34, с. 290]. Цим узагальнюючим висновком в нових історичних умовах В. І. Ленін збагатив відкритий К. Марксом і Ф. Енгельсом закон про зростання ролі народних мас у процесі революційних перетворень.

В багатогранній творчій діяльності трудящих мас В. І. Ленін виділяв такий напрям, як новаторство в техніці. У наукових публікаціях, особливо у зв'язку з 100-річчям з дня народження В. І. Леніна, знайшли певне висвітлення ленінські положення щодо питань технічного прогресу і творчості мас в умовах соціалізму [13; 14]. В деяких роботах характеризуються ленінські принципи та завдання організації масового винахідництва як загальнодержавної справи [15; 16]. Автори цих праць зосереджують увагу на ленінських положеннях про економічні, соціальні і політичні передумови технічного прогресу, його рушійні сили. Однак, на нашу думку, в зазначених роботах неповно висвітлено ленінські ідеї про механізм безпосереднього впливу названих передумов на технічну творчість мас. Йдеться про визначення В. І. Леніном природи і ролі цього соціального явища, діалектичного зв'язку в ньому технічної і соціальної сторін. Усе це має методологічне значення для дослідження суспільних рухів в умовах сучасної НТР.

Виходячи з ленінської методології, ми вважаємо доцільним уточнити категорію «особистий фактор технічного прогресу» більш повним і узагальнюючим поняттям «особисто-соціальний фактор технічного прогресу», враховуючи при цьому, зокрема, якісні зміни в соціальній структурі розвинутого соціалістичного суспільства, в кооперації творчих сил, зміцненні союзу науки та праці, вчених і робітників. Отже, мета даної статті — висвітлення ленінських теоретичних положень про формування масової творчої участі трудящих у технічному прогресі.

Безпосередній вплив соціалістичних виробничих відносин на творчі якості особистості виявляється головним чином у процесі зміни умов, характеру й змісту праці людини, її місця і функціональної ролі у виробництві. На основі аналізу соціально-економічної зумовленості творчої праці В. І. Ленін дав наукове визначення суті соціалістичного змагання і розвитку технічної творчості, як нових соціальних явищ і форм суспільного руху, та ролі Комуністичної партії щодо їх підтримки. Важливо підкреслити, що соціалістичні виробничі відносини склали якісно нову основу дії суб'єктивного фактора: не лише його розширен-

ня («сила числа, сила маси», духовні сили мас) [1, т. 35, с. 188], але й глибокі зміни в ньому («сила масової організації») [1, т. 35, с. 3], зростання ролі особисто-соціального фактора в розвитку продуктивних сил.

Під впливом об'єктивних передумов і діяльності партії формувалися нові явища в праці: новаторські почини, комуністичні суботники — колективний масовий розум породжував нову якість праці. «Комуністичні суботники» саме тому мають величезне історичне значення, — відзначав В. І. Ленін, — що вони показують нам свідомий і добровільний почин робітників у розвитку продуктивності праці, у переході до нової трудової дисципліни, у творенні соціалістичних умов господарства і життя» [1, т. 39, с. 17].

Це ленінське передбачення цілком підтверджується практикою комуністичного будівництва. Збагачений змістом рух за комуністичне ставлення до праці, соціалістичне змагання справляють, за визначенням XXV з'їзду КПРС, «глибокий вплив на господарську практику, на громадсько-політичне життя країни, на моральну атмосферу» [3, с. 86], а тому потребують всебічного розвитку.

Особливістю розвитку цього процесу на сучасному етапі є зміцнення взаємозв'язку соціалістичного змагання з основними напрямками економічної (і науково-технічної) політики партії [5, т. 10, с. 490], його спрямованість на підвищення ефективності і якості роботи на всіх ділянках комуністичного будівництва [4, с. 49—50].

При соціалізмі техніка відіграє революціонізуючу роль у перетворенні суспільних відносин, а при капіталізмі все більше і більше переростає їх, а тому породжує соціальні антагонізми. «...Удосконалення техніки, яке означає збільшення продуктивності праці й зростання суспільного багатства, — писав В. І. Ленін, — обумовлює собою в буржуазному суспільстві зростання суспільної нерівності, збільшення відстані між імущими і неімущими і зростання незабезпеченості існування, безробіття і різноманітних нестатків для чимраз ширших верств трудящих мас» [1, 38, с. 83]. На основі аналізу взаємозв'язку технічного і соціального прогресу В. І. Ленін зробив висновок про відсутність об'єктивних передумов масової технічної творчості в експлуататорському суспільстві і щодо стимулів, і щодо вузькопрактичних цілей. Слід також мати на увазі загальне пригнічення творчої ініціативи мас (експлуатація, кризи, безробіття, дисципліна голоду, освіта в зв'язку з вузьковиробничими потребами і т. ін.). Із об'єкта експлуатації при капіталізмі особистість стала творцем при соціалізмі. Соціалістичний лад не нівелює особистостей, як це намагаються стверджувати буржуазні ідеологи, а об'єднує їх в нову творчу силу, зумовлює тісний взаємозв'язок між активністю мас і особистості. Визначаючи все зростаючу роль цього фактора в прискоренні тех-

нічного прогресу, В. І. Ленін в праці «Від зруйнування вікового укладу до творення нового» (квітень 1920 р.) сформулював таке комплексне завдання: «Будувати нову дисципліну праці, будувати нові форми суспільного зв'язку між людьми, будувати нові форми і прийоми залучення людей до праці, це ...найвдячніша і найблагородніша робота» [1, 40, с. 299].

При визначенні стимулів ініціативно-творчої діяльності мас В. І. Ленін враховував: нову організацію праці і нові відносини розподілу як мотив творчості в праці; поєднання суспільних, колективних і особистих інтересів трудящих; план як стимул технічного прогресу і творчості мас; матеріальні і моральні стимули в їх взаємодії; формування свідомого, творчого ставлення до праці, суспільної психології ударної праці, соціалістичного змагання, новаторства; відповідальність і ініціативу; трудову дисципліну і ініціативу.

Вже в 1922 р. в нашій країні було подано заявок на винаходи в три рази більше, ніж у 1919 р. [9]. Якщо в Росії в 1913 р. налічувалося всього 5 тис. винахідників і раціоналізаторів, то в 1940 р. в СРСР їх було 525 тис., а в 1974 р. — 4068 тис. [8]. Кількість впроваджених винаходів і раціоналізаторських пропозицій у народному господарстві збільшилась у 1975 р. порівняно з 1940 р. в 20 раз, економія в розрахунку на рік — майже в 53 рази [6]. Всесоюзне ордена Леніна товариство винахідників і раціоналізаторів об'єднує нині в своїх лавах 9 млн. 600 тис. чоловік.

Перетворення вільної (неексплуатованої) праці в творчий процес, розвиток творчих здібностей трудящих стимулювалися не тільки новими соціально-економічними умовами, а й величними завданнями соціалістичного будівництва. В творах «Чергові завдання Радянської влади», «Великий почин», промовах на з'їздах партії, в останніх статтях і листах В. І. Ленін показав, що саме боротьба за підвищення продуктивності праці становить основний зміст технічної творчості мас.

Піднесенню творчої ініціативи трудящих активно сприяє її взаємозв'язок з політичною організацією суспільства, з соціалістичною демократією. «Широке, справді масове створення можливості проявляти підприємливість, змагання, сміливий почин, — відзначав В. І. Ленін, — з'являється тільки тепер» [1, т. 35, с. 190], тобто після завоювання робітничим класом політичної влади. В протилежність буржуазній, соціалістична демократія є демократією мільйонів, охоплює не лише політичну, а й соціально-економічну сферу, здійснюється через державні органи і через широку мережу громадських організацій. Її суть виявляється в активній управлінській діяльності трудящих, що при капіталізмі є монополією буржуазії, і таким чином створюються передумови зростання трудової активності і творчості мас. «Всяка демократія... — вчив В. І. Ленін, — служить, кінець кінцем, виробництву і визначається, кінець кін-

цем, виробничими відносинами даного суспільства» [1, т. 42, с. 266]. В становленні конкретних форм управління виробництвом важливу роль відіграв обгрунтований В. І. Леніним принцип демократичного централізму, розвиток «не тільки місцевих особливостей, але й місцевого почину, місцевої ініціативи, різноманітності шляхів, прийомів і засобів руху до загальної мети» [1, т. 36, с. 143—144]. Радянська організація, її глибокий демократизм, за визначенням В. І. Леніна, сприяє широкому розвиткові змагання [1, т. 36, с. 179], а отже, і технічній творчості трудящих.

В. І. Ленін був глибоко переконаний у тому, що залучення мас до політичної та господарської діяльності позитивно позначиться на розвитку ініціативності, новаторства, технічної творчості трудящих. Справді, «Раднарком ще в Петрограді, в перші місяці революції, був завалений пропозиціями різних нових проєктів, нових винаходів і всяких пристроїв, — пригадував керуючий справами РНК РСФСР В. Д. Бонч-Бруевич. — Доповідаючи про всі ці заявки Володимиру Іллічу, я отримував від нього незмінні розпорядження ставитись до всіх цих пропозицій якнайважніше» [10, с. 236].

В. І. Ленін аналізував розвиток творчості мас у взаємозв'язку не лише з соціально-економічними і політичними перетвореннями після перемоги Жовтневої революції, а й з культурною революцією як процесом. Взаємодію культури і творчості мас він висловив у тезі: «Раніше весь людський розум, весь його геній творив тільки для того, щоб дати одним всі блага техніки й культури, а інших позбавити найнеобхіднішого — освіти і розвитку. А тепер всі чудеса техніки, всі здобутки культури стануть загальнонародним добром...» [1, т. 35, с. 277].

Визначаючи загальноосвітню та професійну підготовку як одну з найважливіших передумов творчої ролі мас у прискоренні технічного прогресу, В. І. Ленін наголошував на зміцненні зв'язку знань з виробництвом, з продуктивністю праці, взаємозв'язку загальної культури і розв'язання економічних проблем. На ці питання він звернув увагу, наприклад, у розмові з К. Цеткін: «Піднесення загального культурного рівня мас створює той твердий, здоровий ґрунт, з якого виростуть могутні невичерпні сили для розвитку мистецтва, науки і техніки» [11, с. 56]. Однак у розв'язанні цього завдання необхідно було подолати великі труднощі через неграмотність більшості мас, відсутність у них навичок і досвіду управлінської діяльності на виробництві, необхідність залучення до технічної творчості буржуазних спеціалістів і нової, соціалістичної інтелігенції. Якщо в сфері соціально-політичних перетворень роль мас одразу ж після Жовтневої революції знайшла досить масштабне і активне виявлення, то в сфері виробництва їх творча роль залишалась ще обмеженою. «Робітники і селяни ще «ніяковіють», — зазначав В. І. Ленін, — ще не освоїлися з тим, що вони — тепер

пануючий клас, ще не досить рішучі. Цих якостей в мільйонах і мільйонах людей, все життя змушених голодом і нуждою працювати з-під палки, не міг створити переворот *відразу* [1, т. 35, с. 192]. Саме в цьому розумінні В. І. Ленін оцінив комуністичні суботники як початок істотного повороту в свідомості мас. У своїх творах, доповідях, виступах на з'їздах В. І. Ленін визначив завдання ідейно-виховної роботи партії, її роль у забезпеченні якісно нового рівня свідомості мас на основі оволодіння законами суспільного розвитку та їх практичного застосування. Шляхом внесення партією соціалістичної ідеології в маси забезпечувалась єдність теоретичного (на рівні науки) і масового розуму, центр ваги переміщувався на свідому творчість трудящих. З точки зору розвитку технічної творчості важливе значення мала пропаганда науково-технічної політики партії, змісту економічної політики в цілому. На це завдання зверталась увага в Програмі РКП(б), прийнятій VIII з'їздом партії.

Теоретичні положення і висновки щодо розвитку творчої ролі мас в технічному прогресі В. І. Ленін тісно поєднував з практичними заходами: брав участь у підготовці Декретів, Постанов, Директив, здійсненні державних заходів у справі винахідництва. 30 липня 1919 р., в такий напружений час у житті Радянської Росії, В. І. Ленін підписав Декрет «Про винаходи» — перший законодавчий акт про соціалістичні принципи організації винахідницької творчості.

В. І. Ленін — перший в світі державний діяч, який оцінював науково-технічний прогрес як стратегічне завдання, передбачив сучасну науково-технічну революцію, визначив її провідний принцип: поєднання централізованого управління наукою і технікою з творчістю мас. Керуючи засіданнями Раднаркому, Політбюро ЦК РКП(б), Ради Праці та Оборони, численними комісіями, В. І. Ленін зосереджував особливу увагу на плані науково-технічних робіт, завжди тримав його в центрі уваги, сприяв впровадженню цінних пропозицій у виробництво. «З перших років Радянської влади, — говорить в Тезах ЦК КПРС «50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції», — наука стала загальнодержавною справою, предметом постійної турботи партії і народу» [5, т. 9, с. 323].

Таким чином, на основі наукового узагальнення нових соціальних явищ і процесів у соціально-економічному розвитку країни після перемоги Жовтня, В. І. Ленін зробив висновки щодо якісних змін у творчості мас, зокрема їх ролі у прискоренні технічного прогресу. На основі перших комуністичних суботників В. І. Ленін зміг відкрити узагальнюючі форми комуністичного ставлення до праці; на основі перших паростків робітничого винахідництва визначив один з основних напрямків участі мас у прискоренні технічного прогресу — тех-

нічну творчість. Вирішальною передумовою в цьому процесі він вважав партійне керівництво.

Важливо зазначити, що ленінський принцип партійного керівництва творчістю мас збагатився соціальною практикою. В книзі Л. І. Брежнева «Відродження» говориться: «Згадуючи свою роботу в ті роки, перебираючи в пам'яті багато зустрічей з людьми, бачу, що цінив у них насамперед наполегливість, самостійність думки, компетентність, загострене почуття нового, вміння вчасно помітити і підтримати ініціативу і творчість мас. Мушу зауважити, що й сьогодні ці якості, цей, коли хочете, стиль діяльності потрібні нам найбільше» [Л. І. Брежнев. Відродження. К., Політвидав України, 1978, с. 59].

Практика соціалістичного і комуністичного будівництва підтвердила теоретичні положення В. І. Леніна про те, що творчість мас — це не попутний елемент, а необхідна передумова розвитку соціалістичного виробництва. Практична діяльність КПРС по створенню необхідних соціально-економічних, політичних, ідеологічних, організаційно-правових передумов масової участі трудящих у прискоренні технічного прогресу — запорука масовості і ефективності технічної творчості трудящих.

На основі марксистсько-ленінської методології Міжнародна Нарада комуністичних і робітничих партій 1969 року зробила висновок, що в умовах соціалізму науково-технічна революція відкриває величезні можливості «помноження творчих здібностей людини», а в умовах капіталізму породжує нове протиріччя — протиріччя між розвитком об'єктивної і суб'єктивної сторін, матеріально-речевих елементів і особисто-соціального фактора продуктивних сил, що безпосередньо зв'язано з основним протиріччям капіталістичного ладу і зумовлене ним [3, с. 19].

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне збір. тв., т. 34, 35, 36, 38, 39, 40, 42. 2. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Київ, Політвидав України, 1977. 60 с. 3. Международное Совещание коммунистических и рабочих партий в Москве (5—17 июля 1969 г.). М., Политиздат, 1969. 360 с. 4. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с. 5. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. М., Политиздат, 1972, т. 9. 10. 6. «Коммунист», 1976, № 18, с. 55. 7. «Під прапором ленінізму», 1976, № 11, с. 18. 8. «История СССР», 1975, № 4, с. 22. 9. «Вопросы изобретательства», 1970, № 4, с. 26. 10. *Бонч-Бруевич В. Д.* Воспоминания о Ленине. М., Госполитиздат, 1955. 11. *Цеткин К.* Воспоминания о Ленине. М., Госполитиздат, 1955. 12. *Педосов А. Д.* Партия большевиков и технический прогресс. М., «Мысль», 1969. 13. *Мелещенко Ю. С., Шухардин С. В.* Ленин и научно-технический прогресс. Л., «Наука», 1969. 14. *Трапезников С. П.* Ленинизм и современная научно-техническая революция. «Вопросы философии», 1970, № 4. 15. *Потапова Л. А.* Ленинские принципы организации изобретательства; *Еремеев Б. И.* Массовое техническое творчество в СССР — важнейший фактор технического прогресса. — «Вопросы изобретательства», 1970. 16. *Кузнецов К. А. В. И. Ленин* и техническое творчество рабочего класса в период строительства коммунизма. — В кн.: Ленинское учение о партии. Л., 1971.

ДОБІР, РОЗСТАНОВКА І ВИХОВАННЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ КАДРІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

(З досвіду роботи Компартії України)

В новій Конституції СРСР записано: «Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій є Комуністична партія Радянського Союзу» [2, с. 7].

Історичний шлях КПРС сповнений невтомного піклування про виховання трудящих на принципах марксизму-ленінізму. Багаторічним досвідом перевірена велика організуюча сила, творча роль партії в перетворенні свідомості і психології мільйонів людей.

Для Комуністичної партії, підкреслював В. І. Ленін, «нема нічого законнішого від вказівок на постійну, безумовну необхідність поглиблення і розширення... нашого впливу на маси, нашої строго марксистської пропаганди і агітації...» ([1, т. 10, с. 337]). Це ленінське положення набуває особливого значення в наші дні. Л. І. Брежнев на XXV з'їзді КПРС підкреслив, що «...ідейне протиборство двох систем стає більш активним, імперіалістична пропаганда — більш витонченою» [3, с. 83]. Закономірно, що за таких умов значно зростають вимоги до ідейно-виховної роботи партії. Досвід партійних організацій підказує шлях досягнення ефективності ідеологічної роботи. Це — «комплексний підхід до постановки всієї справи виховання, тобто забезпечення тісної єдності ідейно-політичного, трудового і морального виховання з урахуванням особливостей різних груп трудящих» [3, с. 83]. Дієвість такої виховної роботи проявляється перш за все в конкретних наслідках праці радянських людей, у прагненні успішно виконати накреслення ленінської партії. І в цьому велика роль належить ідеологічним кадрам. Основним ленінським принципом добору ідеологічних кадрів є глибоке і всебічне вивчення політичних, моральних і ділових якостей працівників. Партія повинна бачити роботу кожного комуніста. Необхідно, «...щоб вона ознайомила навіть з їх індивідуальними особливостями, з їх сильними і слабкими сторонами, з їх перемогами і «поразками» [1, т. 8, с. 91—92].

Сучасний рівень розвитку радянського суспільства, масштабність завдань комуністичного будівництва, виховання трудящих, загострення ідеологічної боротьби на міжнародній арені пред'являють більш високі вимоги до ідеологічних кадрів. Ідеологічні працівники — це глибоко переконані, високоморальні, принципові бійці партії. Бути на рівні свого покликання — значить добре розбиратися в проблемах внутрішньої і зовнішньої політики КПРС, економічному і культурному житті; пов'язува-

ти пропаганду марксистсько-ленінської теорії, комуністичних ідеалів з вирішенням практичних завдань; активно підтримувати все нове, передове; уміло організувати боротьбу проти вивів дрібнобуржуазної психології. Вони мусять оцінювати суспільні явища з класових, марксистсько-ленінських позицій, на практиці відстоювати принципи радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму; послідовно і аргументовано викривати буржуазну і ревізіоністську ідеологію. Кадри всіх ідеологічних ділянок покликані невтомно оволодівати ленінським мистецтвом політичної освіти і переконання мас, вести агітаційно-пропагандистську роботу доказово, у доступній формі, оперативно реагувати на події в країні і на світовій арені. Ці вимоги викладено у постанові ЦК КПРС «Про роботу по добору і вихованню ідеологічних кадрів у партійній організації Білорусії [6, с. 3—7]. «Головне — добитися того, щоб партія мала ще ширший резерв досвідчених, теоретично зрілих товаришів», — підкреслював Л. І. Брежнев на XXV з'їзді КПРС [3, с. 80].

При доборі ідеологічних кадрів парткоми і первинні парторганізації розглядають політичні і моральні якості у нерозривній єдності з діловими якостями, бо в житті вони тісно пов'язані і доповнюють одні одних. В. І. Ленін роз'яснював, що під діловими якостями працівника треба розуміти його знання і досвід у конкретній галузі партійного і державного будівництва, уміння організувати людей, проваджувати передовий досвід, здатність довести розпочату справу до кінця, ініціативність, точність і акуратність, високу вимогливість до себе і до підлеглих. Оцінюючи ділові якості працівників, В. І. Ленін звертав особливу увагу на їх організаторські і адміністративні здібності. У листі всім наркоматам від 26 травня 1920 року він підкреслював: «Прошу подати всіляку допомогу якнайшвидшому формуванню поїзда «Северный Кавказ» і забезпеченню його діловими політпрацівниками та інструкторами» [1, т. 51, с. 201].

Партія неухильно керується в своїй практичній діяльності ленінським принципом добору ідеологічних кадрів за їх політичними, моральними і діловими якостями. Цьому сприяє зростання партійних рядів за рахунок передових робітників, колгоспників та інтелігенції. Комуністична партія України — один з бойових загонів КПРС, за період між XXIV і XXV з'їздами, зросла на 247 тис. чоловік і налічувала 2 625 808 комуністів [4, с. 50]. В складі нового поповнення партії робітників — 56,4% (за попередні п'ять років їх було 50,3%), колгоспників — 16,3%, спеціалістів народного господарства — 22% [4, с. 50]. В республіці працює більш як чотири мільйони спеціалістів, в їх числі понад 1,3 млн. комуністів [4, с. 53].

Партійні комітети добирають в ідеологічні відділи тих комуністів, які виявили себе здібними пропагандистами і органі-

заторами ідейно-виховної роботи. Майже сорок процентів секретарів міськкомів і райкомів партії, що відають питаннями ідеології, мають вищу і незакінчену вищу партійно-політичну освіту, близько половини з них — спеціалісти народного господарства [9].

Наполегливими зусиллями партійних комітетів розширено і поліпшено склад позаштатного ідеологічного активу. Партійну пропаганду в республіці ведуть більше двох мільйонів лекторів, пропагандистів, політінформаторів і агітаторів [4, с. 68]. В 1976 р. 94% керівників шкіл і семінарів системи партійної освіти мали вищу і незакінчену вищу освіту. З 392 тис. пропагандистів 56 тис. — партійні, радянські і господарські працівники, близько 250 тис. — спеціалісти народного господарства [7, с. 4]. Серед агітаторів республіки — близько 440 тис. членів партії [9]. «Це, — відзначив перший секретар ЦК Компартії України тов. В. В. Щербицький, — істинно золотий фонд партії, її опора в комуністичному вихованні мас» [9].

Добір ідеологічних кадрів нерозривно пов'язаний з їх розстановкою, яка проводиться у відповідності з особистими здібностями працівника. Яскравим прикладом такого підходу до цього питання є слова В. І. Леніна у листі Я. М. Свердлову: «Податель — має мандати від місцевої Ради. Хочє працювати в Пітері. Справляє чудове враження. Хочє «бойової» роботи в масах (агітатор та ін.) *Дуже* раджу дати йому можливість негайно показати себе в Пітері на роботі серед мас» [1, т. 50, с. 5]. В цих словах В. І. Леніна розкрито основні форми і методи вивчення працівників: аналіз документів про попередню діяльність; відзиви людей, які знають особу по спільній праці. Особливо важливим В. І. Ленін вважав перевірку кадрів в їх практичній роботі, оцінку їх масами.

В книзі «Відродження» Л. І. Брежнев підкреслює: «Справа — ось пробний камінь, на якому пізнається справжня ціна людини» [Л. І. Брежнев. Відродження. К., Політвидав України, 1978, с. 53].

Саме так підходять парторганізації до вивчення політичних і ділових якостей працівників, що дає їм можливість висувати на керівні посади людей з відповідною освітою, ідейно загартованих, морально стійких і досвідчених. Головним принципом розстановки ідеологічних кадрів є правильне співвідношення молодих і досвідчених працівників, тобто систематичне їх оновлення при забезпеченні спадкоємності керівництва. У звітній доповіді XXV з'їздові КПРС Л. І. Брежнев сказав: «В минулі роки на різні керівні посади висунуто багато молодих, перспективних товаришів, які зарекомендували себе на практичній роботі хорошими, здібними організаторами» [3, с. 78]. Цю лінію в роботі з кадрами партійні комітети Компартії України проводять з великою наполегливістю. Вони прагнуть забезпечити стабільність ідеологічних кадрів, піклуються про підви-

щення їх авторитету, про створення найсприятливіших умов для роботи.

Важлива роль у правильному доборі і розстановці ідеологічних кадрів належить створенню і діловій підготовці резерву працівників. Працівники, які мають обійняти відповідні штатні посади систематично залучаються до вивчення окремих проблем ідеологічної практики, до підготовки питань на бюро і пленуми партійних комітетів, контролю за виконанням партійних рішень і т. д. Більш ґрунтовне знання резерву і його попередня підготовка дає можливість зміцнити багато ділянок молодими, здібними комуністами, вносити свіжий струмінь в організацію і зміст ідейно-політичного виховання трудящих.

В. І. Ленін всебічно і глибоко розробив принципи і методи виховання ідеологічних кадрів. Він вказав на величезне значення оволодіння революційною теорією, навчання на практичних справах, критики і самокритики, колективності керівництва, перевірки виконання, методу переконання, зв'язку з масами. В. І. Ленін писав: «По-справжньому витриманих принципово і здібних пропагандистів *дуже небагато* (і щоб стати ним, треба чимало повчитися і набувати досвіду), і таких людей треба спеціалізувати, використовувати їх цілком і безреґи сугубо» [1, т. 7, с. 14—15].

В сучасних умовах незмірно зростає роль і значення дальшого вдосконалення теоретичної і професійної підготовки ідеологічних кадрів. Вони глибоко вивчають проблеми теорії, внутрішньої і зовнішньої політики КПРС, наукові основи партійної пропаганди, оволодівають марксистсько-ленінським методом в аналізі явищ суспільного життя. Шляхом систематичної індивідуальної роботи виробляють уміння боротися з наступальних позицій проти буржуазної і ревізійністської ідеології. Важливим кроком у цьому напрямку вдосконалення теоретичної і професійної підготовки ідеологічних кадрів є заходи, передбачені у постанові ЦК КПРС «Про дальше вдосконалення системи підвищення ідейно-теоретичного рівня і ділової кваліфікації керівних партійних і радянських кадрів» [8, с. 12—29].

В УРСР, як і по всій країні, склалася струнка система підготовки і підвищення кваліфікації ідеологічних кадрів, в якій головна роль належить вищим партійним учбовим закладам. Згідно з названою постановою ЦК КПРС окремі категорії ідеологічних працівників республіканської і обласної ланки навчаються в Інституті підвищення кваліфікації керівних партійних і радянських кадрів при ЦК КПРС. Керівні ідеологічні працівники міських і районних ланок, а також відповідальні керівники відділів пропаганди і агітації ЦК Компартії України, обкомів партії підвищують кваліфікацію на республіканських курсах, звільнені секретарі первинних парторганізацій, відповідальні ідеологічні працівники міських і районних ланок — на обласних курсах. Так, при Харківському облас-

ному комітеті Компартії України працює обласний семінар з питань ідеологічної роботи. Партійні комітети республіки широко практикують підвищення кваліфікації працівників відділів пропаганди і агітації райкомів і міськкомів партії — в обкомах, а працівників відділів пропаганди і агітації обкомів — в ЦК Компартії України.

У складі партійних кадрів чималий загін становлять заступники секретарів парторганізацій по ідеологічній роботі. Партійні комітети постійно удосконалюють зміст і форми їх навчання, інструктування з питань пропаганди, агітації і культосвітньої роботи. У ряді областей республіки створено школи заступників секретарів партійних організацій.

Важливу роль у підготовці ідеологічних кадрів відіграють університети марксизму-ленінізму. Так університет марксизму-ленінізму при Харківському міськкомі партії у 1975/76 р. закінчили 1200 чоловік, з яких 650 влилися в ряди пропагандистів. А всього за дев'яту п'ятирічку університет закінчили понад 4 тис. чоловік [7, с. 30]. Характерним стало те, що в названих закладах республіки ідеологічні кадри почали вивчати курс «Теорія і методи наукової організації ідеологічної роботи», в учбові програми введені питання методики політичної освіти, соціальної психології, педагогіки і ораторської майстерності.

Партійні комітети постійно піклуються про такий масовий загін ідеологічного активу, як пропагандисти, лектори, політінформатори і агітатори. Крім навчання в університетах марксизму-ленінізму, важливу роль у підготовці і вихованні пропагандистських кадрів відіграють короткотермінові і заочні курси, постійно діючі семінари, науково-практичні і методичні конференції. Атестація пропагандистів, що проводилася в республіці в кінці 1975/76 навч. р., показала, що більшість з них мають високий ідейно-теоретичний рівень підготовки, добре володіють методикою пропагандистської роботи, активно використовують наочні посібники і технічні засоби навчання.

У республіці набуто певного досвіду науково-практичної і методичної роботи з лекторськими кадрами. В постійно діючих семінарах з актуальних проблем зовнішньої і внутрішньої політики КПРС в 1975 р. навчалася близько 2 тис. лекторів [5, с. 293].

Партійні комітети створили струнку систему освіти політінформаторів і агітаторів. При міськкомах і райкомах партії організовано постійно діючі семінари політінформаторів, на яких вони оволодівають основами знань з педагогіки і психології, методикою підготовки до виступів з рефератами і доповідями. Систематично працюють міські і районні семінари агітколективів, а також школи агітаторів.

З метою зміцнення зв'язку пропаганди з вирішенням конкретних завдань комуністичного будівництва ідеологічні кадри

регулярно інформуються з актуальних питань внутрішньої і зовнішньої політики партії, економіки, суспільного життя, діяльності партійних комітетів і державних органів. Форми такого інформування: доповіді керівників партійних, радянських, державних органів, громадських організацій, представників творчої і наукової інтелігенції, відвідування передових підприємств, наукових закладів, колгоспів, радгоспів.

Важливе місце в проведенні комплексної ідейно-виховної роботи посідає оволодіння ідеологічними кадрами поточним і перспективним плануванням. В. І. Ленін учив, що «...не можна працювати, не маючи плану, розрахованого на тривалий період і на серйозний успіх» [1, с. 42, с. 146].

Прикладом дотримання цього ленінського положення є соціально-економічне планування, яке проводиться у Волноваській районній партійній організації Донецької області, Краснокутській — Харківської області, Львівському виробничо-технічному об'єднанні «Електрон» та інших колективах республіки. У Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській та інших областях ідеологічні відділи партійних комітетів при підготовці питань на пленуми і засідання бюро, при проведенні науково-практичних конференцій регулярно використовують матеріали соціологічних досліджень, залучають до вивчення того чи іншого питання широке коло позаштатного ідеологічного активу.

Дійовим методом поліпшення ідеологічної роботи є навчання кадрів на практичному досвіді. Це один з найважливіших напрямків діяльності партійних комітетів. Значну роль відіграють при цьому узагальнення і поширення нагромадженого досвіду на семінарах, проведення науково-практичних конференцій, висвітлення досвіду на сторінках друкованих органів, у передачах телебачення і радіо.

Виходячи з ленінського положення про єдність господарської і політичної роботи, партійні організації республіки спрямовують свої зусилля на підвищення рівня і ефективності ідейно-виховної роботи, поліпшення її зв'язку з практикою комуністичного будівництва.

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне збір. тв., т. 7, 8, 10, 42, 50, 51. 2. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Київ, Політвидав України, 1977. 60 с. 3. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с. 4. Матеріали XXV з'їзду Комуністичної партії України, Київ, Політвидав України, 1976. 132 с. 5. Комплексний підхід к ідеологічній роботі. Стиль и методы. М., Политиздат, 1976. 384 с. 6. «Коммунист». 1974, № 13. 7. «Під прапором ленінізму». 1976, № 15. 8. «Партийная жизнь», 1976, № 18. 9. «Правда Украины». 1974, 9 жовт.

Е. Г. КОЛЕСНИК

МЕМУАРИ ЯК ОДНО З ДжЕРЕЛ ВИВЧЕННЯ БОРОТЬБИ БІЛЬШОВИКІВ ПРОТИ ВОЄННО-ПРОМИСЛОВИХ КОМІТЕТІВ

В історії КПРС помітне місце належить боротьбі більшовиків проти воєнно-промислових комітетів (ВПК) в роки першої світової війни. Ця боротьба відіграла значну роль в ідейно-по-

літичному вихованні пролетаріату, в його згуртуванні навколо партії більшовиків, в організації та підготовці робітничого класу Росії до повалення експлуататорського ладу. В. І. Ленін надавав великого значення бойкоту ВПК. Найбільш яскраво про це свідчить думка, висловлена ним у «Відкритому листі Борису Суваріну»: «Наші робітники в Петрограді голосують проти участі в воєнно-промислових комітетах (найважливіше практичне питання для нас; для Росії воно настільки ж важливе, як у Франції питання про участь в уряді)» [1, т. 30, с. 257]. Ленінська теоретична спадщина є методологічною основою дослідження боротьби більшовиків проти ВПК.

Мета цієї статті — показати роль мемуарів учасників революційних подій у вивченні даної проблеми.

Центром боротьби більшовиків проти ВПК став Петроград, де діяла сильна партійна організація. Боротьба робітників Петрограду проти ВПК глибоко висвітлена у спогадах А. А. Андреева, Р. Арського, І. Гаврилова, В. П. Каюрова, Т. Кондратьєва, Ф. Лемешова, С. Лобова та ін. Заслужують на увагу спогади Т. Кондратьєва [14], який розповідає про підготовку Петербурзького комітету РСДРП(б) у серпні 1915 р. до бойкоту ВПК. Автор висвітлює ряд моментів організаторської та агітаційно-пропагандистської діяльності більшовиків Петрограда проти здійснення планів буржуазії і відзначає, що напередодні виборів до ВПК відбулася нарада комітету РСДРП(б), на якій було вирішено бойкотувати вибори вже на першій стадії [14, с. 34]. В цей же час Петербурзький комітет випустив ряд листівок, в яких закликав до бойкоту ВПК. У своїх спогадах Т. Кондратьєв приділяє багато уваги боротьбі проти ВПК на заводі «Новий Леснер». Говорячи про підсумки виборчої кампанії на «Новому Леснері», автор відзначає, що збори робітників заводу переважною більшістю голосів прийняли більшовицьку резолюцію, яка була опублікована в газеті «Соціал-демократ» — центральному органі партії [27, 1915, 13 жовт.]. Т. Кондратьєв відзначає, що більшовики заводу припустилися помилки, відмовившись брати участь у роботі виборчої комісії, внаслідок чого меншовики незаконно провели вибори делегатів на загальноміській збори виборців. Надалі цю помилку було виправлено. На черговому засіданні Петербурзького комітету більшовики переглянули своє ставлення до виборчої кампанії. Було вирішено посилити агітацію серед робітників з метою проведення своїх делегатів на загальноміській збори, де більшовики повинні були добитись провалу виборів у робітничі групи при ВПК [14, с. 53].

Враховуючи досвід зборів на «Новому Леснері», більшовики активізували боротьбу проти ВПК. Під їх лозунгами відбулися збори робітників на Путіловському заводі, на заводах «Розенкранц», «Еріксон», «Айваз» та багатьох інших. Це знайшло відображення у спогадах робітників згаданих під-

приемств. Значна частина їх мемуарів є важливим джерелом при вивченні питань боротьби проти військово-промислових комітетів на окремих заводах столиці, оскільки в них докладно змальовано обстановку, в якій проходила кампанія, яскраво показана роль більшовиків як організаторів бойкоту ВПК. Спогади І. Гаврилова [11] та С. Лобова [17] свідчать про перемогу більшовицької лінії щодо ВПК на заводі «Розенкрану», мемуари Ф. Лемешова [16] відображують революційні настрої робітників Путиловського заводу, їх виступи проти входження у ВПК. Чималий інтерес викликають спогади В. Каюрова [13] про події на заводі «Еріксон», де була велика група меншовиків. Автор відзначає, що їм вдалося провести до складу виборців своїх прихильників, однак на зборах робітників був прийнятий більшовицький наказ — бойкотувати ВПК. Меншовики відмовилися ним керуватись і в результаті опинилися в ізоляції [13, с. 79].

Отже, згадані мемуари свідчать про те, що переважна більшість робітників столичних підприємств підтримала лінію більшовиків по відношенню до ВПК. Завершенням перемоги над блоком оборонців стали загальноміські збори виборців, що відбувалися 27 вересня 1915 р. На жаль, хід цих зборів недостатньо відображений у мемуарах петроградських більшовиків. Слід виділити, однак, спогади А. А. Андреева [3, 4], який підводить підсумки боротьби більшовиків проти блоку оборонців з питань співробітництва робітників та буржуазії у ВПК. У Р. Арського [6] ми знаходимо дані про повторні збори, на яких були проведені незаконні вибори в робітничу групу при ЦВПК та Петроградському окружному ВПК. Автор дає оцінку діяльності цієї групи, відзначаючи її непопулярність у робітничому середовищі [6, с. 86—87].

Петроградські робітники, що йшли в авангарді робітничого класу Росії, своєю відмовою співробітничати з буржуазією у військово-промислових комітетах значно вплинули на результат усієї кампанії по виборах робітничих груп при ВПК. В більшості міст спроби буржуазії створити робітничі групи при ВПК провалились. У зв'язку з цим, великий інтерес викликають спогади старих більшовиків на місцях.

Привертають до себе увагу мемуари В. П. Антонова-Саратовського [5], в яких ми знаходимо важливий історичний матеріал про діяльність саратовських більшовиків у роки першої світової війни, зокрема, про результати боротьби проти ВПК. Автор відзначає, що робітники міста рішуче висловились проти входження у ВПК і в ряді резолюцій гнівно засудили імперіалістичну політику буржуазії [5, с. 29].

Більш детально розповідає про боротьбу саратовських більшовиків Ю. К. Мілонов [19]. Автор зауважує, що вони були знайомі з лєнінськими тезами з питань боротьби проти ВПК і знали результати виборів у Петрограді [19, с. 16]. Озброєні

рішеннями партії, саратовські більшовики повели серед робітників широку роз'яснювальну роботу, внаслідок чого вибори робітничих представників у місцевий ВПК були зірвані. Спогади Ю. К. Мілонова написані і опубліковані в наші дні (1968 р.). Автор безумовно користувався даними сучасної історичної науки. Це надає мемуарам закінченого характеру і допомагає створити цільну картину боротьби саратовських більшовиків проти ВПК.

Про боротьбу більшовиків Самари згадують у своїх мемуарах Р. Д. Мізін, М. Панов, І. Я. Семенов [18, 22, 23]. Великий інтерес викликають спогади Р. Д. Мізіна про Красноглінську конференцію самарських більшовиків, яка відбулась 6 (19) серпня 1916 року. Автор підкреслює, що одним з найважливіших питань, розглянутих на конференції, було питання про результати виборів до робітничої групи при місцевому ВПК. Відзначаючи перемогу більшовиків, Р. Д. Мізін підкреслює, що дісталась вона в умовах поліцейських репресій та активної буржуазної шовіністичної пропаганди. Ця перемога завдала відчутного удару позиціям меншовиків та есерів Самари і зміцнила авторитет більшовиків серед робітничих мас [18, с. 116].

Про боротьбу робітників окремих самарських заводів проти ВПК йдеться в спогадах І. Я. Семенова та М. Панова. Автори пишуть про бойкот виборів у ВПК робітниками найбільшого в місті трубного заводу і про виборчу кампанію на фабриці Зиміна, що закінчилася прийняттям більшовицької резолюції. У спогадах М. Панова наводиться повний текст більшовицького «Наказу» виборцям, а також ряд інших документів, які мали безпосереднє відношення до виборів робітничої групи в Самарі, що надає цим мемуарам великої джерелознавчої цінності. І. Я. Семенов узагальнює питання боротьби самарських більшовиків проти ВПК і робить висновки щодо її значення у справі революціонування пролетарських мас [23, с. 89—90].

Матеріал про боротьбу більшовиків у Твері можна знайти у спогадах В. А. Алексеєва [2]. Автор наводить імена найбільш активних учасників бойкоту ВПК і зауважує, що зрив виборів став можливим лише завдяки активній агітаційній роботі більшовиків у масах [2, с. 90].

Гострою була боротьба більшовиків проти ВПК в Сибіру. Про це розповідають спогади старого партійця Г. Дроніна [12]. Він відзначає, що більшовики Новомиколаївська за участю пролетарських мас провели активний бойкот виборів у робітничу групу военно-промислового комітету. І хоча зусиллями буржуазії така група була обрана, до робітничого класу вона не мала ніякого відношення. В неї ввійшли представники промислових та торгових кіл [12, с. 38]. Даючи в цілому правильну оцінку результатам боротьби проти ВПК, Г. Дронін припускається помилки, стверджуючи, що місцеві більшовики з самого початку вели активний бойкот ВПК. В сучасній радянській

історіографії наводяться факти, які вказують на те, що деякі більшовики спочатку входили до складу робітничої групи Новомиколаївського комітету. І лише в кінці 1915 р., остаточно розібравшись в його сутності, вони вийшли із складу ВПК [20, с. 85—86]. З мемуарів, присвячених діяльності більшовиків Уралу в роки першої світової війни, можна виділити спогади В. Воробйова [10], який докладно пише про бойкот ВПК, наводить чимало цікавих фактів. Так, він відзначає, що на Уралі вибори проводились без попередніх зборів, на яких можна було б розгорнути агітацію проти війни та ВПК. Тому, підкреслює автор, частина уральських більшовиків виступала проти виборів взагалі [10, с. 54]. Він докладно зупиняється на боротьбі більшовиків Нев'янського заводу, в ході якої робітники одностайно виступили проти виборів [10, с. 66]. На жаль, В. Воробйов не згадує про результати виборів у робітничу групу при Єкатеринбурзькому обласному ВПК. Між тим, вони свідчать про помилки уральських більшовиків у ході кампанії, коли в робітничу групу при Єкатеринбурзькому ВПК увійшло кілька більшовиків. Лише восени 1916 року, зрозумівши свою помилку, вони вийшли із складу ВПК.

У цьому зв'язку привертають до себе увагу спогади А. Кучкіна [15], який був у той час на партійній роботі в Уфі. Говорячи про складність боротьби проти ВПК, він зауважує, що під час виборчої кампанії в місцевій партійній організації була деяка розгубленість. Це і привело до того, що ряд більшовиків увійшов до складу місцевого ВПК [15, с. 240—241].

Чимало мемуарів присвячено боротьбі більшовиків проти ВПК на Україні. Серед них спогади Я. Базанова, А. Балтіна (Т. Блума), А. Батова, І. Шмирова [7; 8; 9; 26].

Великий інтерес викликають спогади Я. Базанова про бойкот ВПК Харківською організацією РСДРП. Автор детально описує перші (але, на жаль, і єдині) з початку війни легальні збори харківських робітників (29 серпня 1915 р.), які закінчились прийняттям більшовицької резолюції і тим самим в значній мірі визначили хід усєї боротьби проти ВПК.

За висновком Я. Базанова, перший етап виборчої кампанії найбільш вдало пройшов на заводі ВЕК: тут майже всі уповноважені були більшовиками [7, с. 122]. Деякий сумнів викликає датування Я. Базановим початку кампанії листопадом 1915 року. В новітній історіографії утвердився погляд, згідно якого вихідним моментом боротьби більшовиків проти ВПК вважаються згадані збори робітників 29 серпня [25, с. 58]. Чимало місця у своїх спогадах Я. Базанов приділяє описові зборів уповноважених на другій стадії виборів. Тон на цих зборах задавали більшовики, і після короткого обміну думками збори були визнані неправомочними [7, с. 132]. Таким чином, спроба поставити робітників Харкова на шлях згоди з буржуазією провалилась. Спогади Я. Базанова доповнюються рядом архівних доку-

ментів. Все це свідчить про значний рівень достовірності мемуарів харківського більшовика.

Істотним доповненням до мемуарів Я. Базанова є трохи пізніші спогади А. Балтіна (Т. Блума) про роботу харківських більшовиків під час імперіалістичної війни. На відміну від Я. Базанова, А. Балтін, поряд з викладом фактичного матеріалу, намагається дати загальну оцінку діяльності більшовицької організації Харкова. Він підкреслює, що під час кампанії по виборах робітничих представників у ВПК більшовики правильно оцінили становище, успішно провели бойкот ВПК і направили зусилля на подальше зміцнення свого впливу серед робітничих мас [8, с. 9].

Одними з небагатьох мемуарних джерел про боротьбу більшовиків Донбасу за бойкот ВПК є мемуари А. Батова та І. Шмирова [9, 26]. А. Батов досить докладно розповідає про боротьбу більшовиків Макіївки проти меншовиків, що точилась у період виборчої кампанії. Макіївські більшовики, послідовно виступаючи проти війни та участі робітників у ВПК, остаточно порвали з меншовиками і повели ще більш рішучу боротьбу за маси [9, с. 154]. Таким чином, А. Батов розглядає боротьбу більшовиків проти ВПК як важливий етап в ідейній боротьбі проти меншовизму.

У спогадах І. Шмирова міститься характеристика діяльності більшовиків Луганська в роки першої світової війни. Автор вважає, що кампанія проти ВПК дала поштовх їх агітаційно-пропагандистській роботі і сприяла зростанню авторитету більшовиків серед пролетарських мас [26, с. 107].

Таким чином, більшовицька мемуаристика служить істотним джерелом вивчення важливої ланки діяльності нашої партії в роки імперіалістичної війни — боротьби більшовиків проти воєнно-промислових комітетів.

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне збір. тв., т. 30. 2. *Алексєєв В. А.* Незабываемые дни. — В кн.: За власть Советов, Калинин, Кн. изд-во, 1957, с. 88—94. 3. *Андреев А. А.* Ленинским курсом.—«Звезда», 1964, № 8, с. 137—159. 4. *Андреев А. А.* О незабываемом. М., Политиздат, 1972. 231 с. 5. *Антонов-Саратовский В. П.* Саратов в годы империалистической войны (1914—1916 гг.) и «Наша газета». — «Пролетарская революция» 1923, № 4, с. 7—80. 6. *Арский Р. В.* Петрограде во время войны. — «Красная летопись», 1923, № 7, с. 75—90. 7. *Базанов Я.* Семь месяцев партийной работы в Харькове (1915 г.) «Пролетарская революция», 1922, № 9, с. 77—137. 8. *Балтин А. (Т. Блум).* Харьковская организация РСДРП большевиков во время войны.—«Летопись революции», 1923, с. 3—20. 9. *Батов А.* В Донбасівському підпіллі. — «Літопис революції», 1930, № 1, с. 146—160. 10. *Воробьева В.* Перед рассветом (Невьянск, 1916—1917). Л. «Прибой», 1925. 108 с. 11. *Гаврилов И.* На Выборгской стороне в 1914—1917 гг. — «Красная летопись», 1927, № 2, с. 39—61. 12. *Дронин Г. Е.* От Февраля к Октябрю. — В кн.: Воспоминания о революционном Новониколаевске. Новосибирск, Книжное изд-во, 1959, с. 32—51. 13. *Кауров В.* Петроградские рабочие в годы империалистической войны. М., 1930. 144 с. Изд-во всесоюзного об-ва политкаторжан и ссыльно-поселенцев. 14. *Кондратьев А.* Воспоминания о подпольной работе в Петрограде. — «Красная летопись», 1923, № 7, с. 30—70. 15. *Кучкин А.* В подполье

в Уфе в 1901—1915 гг. — «Пролетарская революция», 1929, № 1, с. 221—242. 16. Лемешов Ф. На Путиловском заводе в годы войны. — «Красная летопись», 1927, № 2, с. 5—38. 17. Лобов С. Из прошлого партийной работы на заводе Розенкранца в 1912—1915 гг. — «Красная летопись», 1931, № 4, с. 149—153. 18. Мизин Р. Д. Красноглинская конференция самарских большевиков. — «Вопросы истории КПСС», 1966, № 8, с. 114—117. 19. Милонов Ю. К. Накануне великих событий. — В кн.: За власть Советов. Саратов, Приволжское кн. изд-во, 1968, с. 7—21. 20. Мосина И. Г. Военно-промышленные комитеты Сибири в годы первой мировой войны. — Тр. Томск. ун-та, т. 158, 1965. Вопросы истории Сибири, вып. 2, с. 74—86. 21. Островитянов К. В. Из пережитого (Воспоминания о революционной Москве). — «Вопросы истории КПСС», 1957, № 3, с. 185—203. 22. Панов Н. Моя работа в Самаре. — «Красная Быль», 1922, № 1, с. 3—14. 23. Семенов И. Я. Под знаменем большевистской партии. — В кн.: Октябрь в Самаре. Куйбышев, Кн. изд-во, 1957, с. 87—117. 24. Статьи из саратовской «Нашей Газеты» (1915 г.) — «Пролетарская революция», 1923, с. 216—254. 25. Харитонов В. Л. Борьба большевиков Украины за бойкот военно-промышленных комитетов. — Научные доклады высшей школы. Исторические науки, 1958, М. «Советская наука», № 4, с. 55—67. 26. Шмырев И. Из истории революционного движения в Луганске. — «Летопись революции», 1924, № 3—4, с. 87—107. 27. Газ. «Социал-демократ» — ЦО РСДРП.

І. Ш. ЧОРНОМАЗ

ОРГАНІЗАЦІЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПІВДЕНРАДНАРГОСПУ (грудень 1917—квітень 1918 р.)

Велику роль у запровадженні робітничого контролю і в націоналізації промислових підприємств Донецького басейну, в організації виробництва на нових засадах, у боротьбі з розрухою і саботажем відіграв перший раднаргосп України — Південна Рада народного господарства (Південраднаргосп). Історія його організації і діяльності недостатньо висвітлена в нашій історичній літературі. Певною мірою це пояснюється тим, що документальні матеріали Південраднаргоспу майже не збереглися¹. Мемуарна література з цього питання представлена лише брошурою В. Гарекіля і Г. Юриліна [2].

В. І. Ленін надавав великого значення організації економічних органів диктатури пролетаріату. Він підкреслював, що Вища рада народного господарства (ВРНГ) має стати «... таким же бойовим органом для боротьби з капіталістами і поміщиками в економіці, яким Рада Народних Комісарів є в політиці» [1].

Слідом за ВРНГ почали створюватися раднаргоспи на місцях. До літа 1918 р. було створено 7 обласних, 39 губернських і 69 повітових рад народного господарства.

Ініціаторами створення першого раднаргоспу на Україні виступили профспілки металістів і гірників Донбасу. Ще у ве-

¹ Збереглися документи листування ПОРНГ з Раднаргоспом Донецько-Криворізької республіки, райраднаргоспами. В газетах (в основному в «Известиях Юга») вміщено 8 протоколів засідань президії і виконавчого комітету Південраднаргоспу та інші матеріали діяльності його відділів і комісій.

ресні — жовтні 1917 р. вони висунули план організації обласної економічної ради з представників робітничих організацій [11]. Особливої актуальності це питання набуло після перемоги Жовтня. Йшлося про створення авторитетного органу для втілення в життя економічної політики Радянської влади в найбільшому промисловому районі країни.

III обласний з'їзд Рад Донецько-Криворізького басейну, який відбувся в середині грудня 1917 р., обрав ініціативну групу з шести чоловік, яка зайнялася формуванням економічної ради з представників обласної Ради робітничих депутатів, обласних об'єднань профспілок металістів і гірників, фабзавкомів, рудкомів та інших робітничих організацій [10].

Ініціативна група підготувала скликання установчого з'їзду Південраднаргоспу. Запрошення було розіслано не тільки робітничим організаціям, але і промисловцям. Це пояснюється не тільки впливом меншовиків. Певну роль у цьому відіграло нечітке формулювання положення про районні (обласні) і місцеві раднаргоспи, затвердженого на засіданні ВРНГ 23 грудня 1917 р. Це привело до того, що і в Московському раднаргоспі попервах брали участь підприємці [3].

Проти участі промисловців у роботі Південраднаргоспу виступили більшовики. За їх ініціативою 6—10 січня 1918 р. проходили засідання робітничої групи економічної ради, яка так визначила склад облраднаргоспу: $\frac{2}{3}$ місць — представникам робітничих організацій і $\frac{1}{3}$ — технічному персоналу [2]. Доповідь про завдання Південраднаргоспу зробив представник ВРНГ М. О. Скрипник, направлений до Харкова для подання допомоги в організації економічних органів Радянської влади на Україні [6].

Між тим підприємці визначали своє ставлення до Південраднаргоспу. Їх тактика змінилась. Лобова атака проти економічної політики Радянської влади провалилася, а звідси — спроба пробратися в економічні органи Радянської влади і шкодити зсередини. На засіданні постійного бюро конференції промисловців Півдня Росії було обрано 15 делегатів на з'їзд від усіх союзів підприємців [17].

15 січня 1918 р. відкрився установчий з'їзд Південної обласної Ради народного господарства (ПОРНГ). В ньому взяло участь понад 70 делегатів — представників обласної Ради Донецько-Криворізького басейну, профспілок, фабзавкомів, рудкомів, службовців. На з'їзд також з'явилися промисловці на чолі з головою ради з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії Дітмаром. Більшість делегатів з'їзду вимагала їх видалення. На допомогу підприємцям прийшли меншовики, есери, бундівці. Вони заявили, що це порушення демократії і що без «незамінних спеціалістів» працювати неможливо. Інші запропонували залишити промисловців як представників технічного і комерційного персоналу. Однак робітники рішуче вимагали видалення саботажни-

ків, і останні були змушені покинути з'їзд. Меншовики й праві есери на знак протесту проти видалення «ділових кіл» також покинули з'їзд. Почалася ділова робота. З'їзд прийняв рішення про створення Південної обласної Ради народного господарства і обрав її президію, до якої увійшли більшовики В. М. Бажанов (голова), С. А. Картозя, безпартійний Г. Юрилін і інші. Було обрано також делегацію до ВРНГ для знайомства з її роботою [5].

Після з'їзду був створений апарат Південраднаргоспу, почали працювати його відділи і підвідділи. Положення про Південраднаргосп затвердив IV обласний з'їзд Рад Донецького і Криворізького басейнів 30 січня 1918 р. На Південраднаргосп покладалася організація, регулювання і планування всієї економіки великого промислового району. Діяльність ПОРНГ охоплювала Харківську, Катеринославську губернії, Криворізький басейн Херсонської губернії та вугільні райони області Війська Донського. В положенні про Південраднаргосп були детально визначені його завдання: облік і розподіл палива, металу, замовлень, робочої сили, продовольства, вжиття заходів щодо найповнішого використання виробничих сил області як у промисловості, так і в сільському господарстві, керівництво націоналізованими підприємствами, райраднаргоспами, контрольними комісіями, контроль над торгівлею, транспортом, контроль за виконанням рішень ВРНГ. Спеціальний розділ інструкції визначав права Південраднаргоспу: обстежувати діяльність підприємств, змінювати характер і обсяг їх виробництва, скорочувати або зовсім припиняти роботу окремих заводів, шахт, перерозподіляти сировину, паливо, замовлення, призначати на підприємства комісарів, проводити секвестр, націоналізацію підприємств [4].

Організаційна структура Південраднаргоспу, як і інших раднаргоспів того часу, була надто громіздкою, багатоступеневою. Він мав такі відділи: паливний, металургійний і обробки металів, сільськогосподарський, фінансовий, транспортний, продовольчий, хімічний, техніко-статистичний, демобілізаційний, праці та загальний. У лютому—березні 1918 р. було створено ряд нових відділів: господарчої політики, промислового фінансування, статистичний, юридичний, залізорудний, соляний, машино-будівний, організаційний. У кожному відділі було чотири головних підвідділи: організації виробництва, постачання, статистики і праці. Крім них були й інші підвідділи і спеціальні комісії. Так, транспортний відділ Південраднаргоспу мав 11 підвідділів. Спільне засідання однорідних підвідділів (або секцій) створювало ще одну структурну одиницю — нараду.

Керівними органами Південраднаргоспу були президія з п'яти чоловік і виконавчий комітет, що складався з членів президії і голів відділів. Голови відділів і їх заступники могли бути і не

членами ПОРНГ. Це давало можливість залучати до роботи вчених, інженерів, техніків.

Слід відзначити, що у положенні про Південраднаргосп питання про з'їзд і пленум раднаргоспу, про взаємовідносини між Південраднаргоспом і Раднаркомом Донецько-Криворізької республіки не були прийняті до уваги. У зв'язку з цим конференція Південраднаргоспу наприкінці лютого 1918 р. виробила інструкцію, яка доповнювала раніше прийняте положення [14]. Найвищим органом, котрий мав регулювати народне господарство області, став з'їзд ПОРНГ. Інструкція також відзначила, що народні комісари Раднаргоспу Донецько-Криворізької республіки є одночасно головами відповідних відділів Південраднаргоспу. Це рішення конференції мало велике значення: зміцнився апарат Південраднаргоспу, на чолі багатьох відділів стали стійкі більшовики, забезпечувалася взаємодія в роботі радянських і господарчих органів, полегшувалося вирішення складних завдань, піднімався авторитет Південраднаргоспу. У відповідності з цим рішенням голова Раднаргоспу Донецько-Криворізької республіки Артем став головою президії Південраднаргоспу, а наркоми фінансів і праці В. Межлаук і Б. Магідов — керівниками відповідних відділів.

Основну роботу по організації Південраднаргоспу провела невелика група більшовиків — посланців партії, Рад, профспілок, фабзавкомів: В. Бажанов, С. Белозеров, В. Гареколь, А. Каменський, С. Картозія, Б. Магідов, В. Межлаук, Д. Мельников, Л. Мироненко та ін. [2, с. 52—54]. Південраднаргосп широко залучав до роботи у відділах і спеціалістів — вчених, інженерів, техніків. Велику допомогу подали вчені професори А. М. Терпигорев, Б. І. Бокій, П. І. Фомін, П. П. Зуев та ін.

Дати аналіз складу апарату Південраднаргоспу неможливо — не збереглися документи. Але відомо, що члени президій і керівники відділів, як правило, були комуністи. Крім цього, в кожному відділі працювали більшовики.

Південраднаргосп починав свою діяльність у надзвичайно важких умовах розрухи, голоду, громадянської війни і саботажу з боку залишків експлуаторських класів. Досвіду господарювання не було. Зв'язок з районами не був налагоджений. У деяких місцях точилася збройна боротьба за владу Рад. Щоденно до Південраднаргоспу приїжджали делегати робітників за грішми, продовольством, сировиною, паливом, за допомогою і порадою, як краще контролювати підприємства, проводити націоналізацію і демобілізацію підприємств. Ці та багато інших питань вирішувала, в основному, президія раднаргоспу. Її засідання проводилися майже щодня. Не завжди була можливість негайно прийняти рішення по тому чи іншому питанню. Тоді вони передавалися фінансовій чи юридичній комісії або відповідному відділу для ретельного вивчення.

Уяву про коло питань, котрі вирішувала президія Південраднаргоспу, дає порядок денний його засідання 22 березня 1918 р.: про фінансування націоналізованого заводу «Динофон» у Харкові — доручено фінансовій комісії терміново добитися видачі з контори Державного банку грошей заводові; про облік мануфактури — вона переходить до відання продовольчого комітету; про видачу грошей для розрахунку з робітниками заводу Борковського — вяснити це питання з робітниками заводу і т. ін. [9].

Чіткого розділу функцій між президією і виконавчим комітетом не було. Та, як правило, обговорення найважливіших питань, вирішення яких вимагало участі представників багатьох відділів, проводилося виконкомом. Це такі питання, як звіти відділів Південраднаргоспу, райраднаргоспів, питання націоналізації вугільної і металургійної промисловості Донбасу, затвердження положення про відділи, інструкції для комісарів ПОРНГ тощо. Згідно положення, виконавчий комітет мав збиратися не рідше одного разу на тиждень. Але засідали значно частіше. 12 березня 1918 р. в «Известиях Юга» була опублікована об'ява президій про те, що через важливість і терміновість питань засідання виконавчого комітету будуть проходити щоденно. Працівники Південраднаргоспу трудилися з великим напруженням.

Південраднаргосп відігравав важливу роль у запровадженні робітничого контролю на підприємствах Донецько-Криворізького басейну в січні — березні 1918 р. Він керував організацією контрольних комісій, затверджував їх склад, подавав їм систематичну різнопланову допомогу. На силу і авторитет органів Радянської влади спиралися робітники в їх упертій боротьбі з саботажем підприємців.

Одним з найважчих питань було фінансове. Незважаючи на великі суми, що присилалися з Москви, грошей весь час не вистачало. Південраднаргосп запровадив суворий контроль за видачею грошей. Фінансовий відділ ретельно перевіряв документи робітничих організацій на одержання грошей і передавав їх до комісії Харківської контори Державного банку. Одночасно вишукувалися шляхи для пом'якшення фінансової кризи. В. Гареколь і Г. Юрилін пригадують, що т. Артем уже в січні 1918 р. запропонував перейти на безготівковий розрахунок з ВРНГ [2, с. 90—91]. Цей план було схвалено ВРНГ, але його здійсненню перешкодила німецька окупація України.

Важлива також роль Південраднаргоспу в націоналізації промисловості України в січні — березні 1918 р. Усуспільнення і відродження промисловості цього району (особливо вугільної і металургійної) мало надзвичайно важливе значення для боротьби з розрухою в країні, для зміцнення влади Рад. Ось чому Комуністична партія і Радянський уряд приділяли велику увагу здійсненню соціалістичних перетворень у промисловості України. Вже у листопаді 1918 р. Раднарком РРФСР розглянув

питання про націоналізацію вугільної промисловості Донбасу [16]. У грудні 1917 р. ВРНГ направив комісію для ознайомлення з становищем у вугільній і металургійній промисловості Донбасу. В січні 1918 р. на Україну була послана спільна комісія ЦК партії і ВРНГ для підготовки і проведення націоналізації найважливіших галузей промисловості [15].

Велике значення для націоналізації промисловості України мали рішення обласного з'їзду Рад Донецько-Криворізького басейну (січень 1918 р.) і конференції Південраднаргоспу (лютий 1918 р.). В роботі конференції взяли участь 134 делегати—представники райраднаргоспів, рудничних і заводських комітетів, контрольних комісій, професійних спілок. З доповіддю про становище у промисловості Донецького басейну виступив голова президії ПОРНГ В. Бажанов. Він підкреслив, що націоналізація промисловості всього Донецького басейну — єдина гарантія дальшого його розвитку. Цю думку підтримав представник ВРНГ М. Осинський [10]. Він виклав план націоналізації, розроблений ВРНГ. Намічалася спершу усуспільнити металургійні заводи і великі рудники (з видобутком понад 5 млн. пудів вугілля на рік). На конференції розгорнулася запекла боротьба з нечисленною, але активною групою меншовиків і анархістів, які були проти соціалістичних перетворень в економіці, особливо проти націоналізації промисловості. В рішеннях конференцій підкреслювалася гостра необхідність націоналізації вугільної і металургійної промисловості Донбасу. Конференція обрала новий склад Південраднаргоспу в кількості 47 чоловік. До президії Південраднаргоспу увійшли В. Бажанов, К. Ворошилов, Г. Юрилін, а головою її став керівник Раднаргоспу Донецько-Криворізької республіки т. Артем [7]. Тимчасова окупація України німецькими загарбниками перешкодила переходу вугільної і металургійної промисловості у власність народу.

В процесі націоналізації спостерігалися дві тенденції: з одного боку, усуспільнювалися великі підприємства, що мали велике народногосподарське значення, з другого — проходила конфіскація підприємств саботажників. Раднарком РРФСР і уряд Радянської України, ВРНГ і ПОРНГ оголосили всенародним надбанням ряд великих металургійних, машинобудівних заводів і шахт. Разом з цим продовжувалась конфіскація багатьох підприємств Радами, завкомаами, райраднаргоспами. До березня 1918 р. половиною металургійних заводів і рудників України керували робітничі організації.

Багато заводів і рудників було націоналізовано Південраднаргоспом. Він також затверджував склад робітничих правління, визначав їх права. Типовий приклад націоналізації Харківського електромеханічного заводу, що належав Російсько-Французькому товариству. 7 березня 1918 р. робітники через саботаж адміністрації прийняли рішення про секвестр заводу

і обрали робітниче правління. А 15 березня ПОРНГ затвердила рішення робітничих зборів і склад правління. До 20 березня 1918 р. ПОРНГ націоналізувала 97 підприємств, в основному рудники Донбасу [4, с. 376—377].

В організації перших робітничих правлінь був великий різномісний. Найчастіше вони обиралися загальними зборами, на великих підприємствах — завкомми. До правлінь входили представники завкомів, контрольних комісій, технічного персоналу. Оpubлікувавши в газеті «Донецкий пролетарий» інструкцію правлінням Рутченківського і Чулківського рудників про склад робітничого правління, Південраднаргосп прагнув упорядкувати процес утворення робітничих правлінь. За цією інструкцією правління складалося з трьох членів рудничних Рад і представників від рудничних комітетів і профспілок гірників, техніків і службовців, усього — 11 чоловік. ПОРНГ мала право призначити у правління свого представника, який у випадку розходження рішення правління з загальнодержавними інтересами міг їх припинити [4, с. 362].

Звичайно, в перших кроках діяльності Південраднаргоспу було багато промахів, недоробок. Його структура була громіздкою, президія і виконавчий комітет були переобтяжені поточними справами і не могли приділити достатньої уваги вирішенню важливих питань, багато планів залишилося на папері. Та якщо врахувати обстановку, умови того часу, можна з впевненістю сказати, що Південраднаргосп здійснив велику плідну роботу. Головним змістом її була боротьба за врятування продуктивних сил Донбасу, за послаблення розрухи, за впровадження робітничого контролю і націоналізацію найбільших підприємств, за організацію виробництва на нових засадах.

Досвід діяльності Південраднаргоспу був використаний Ук-раднаргоспом та іншими господарськими органами Радянської України в наступні роки.

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне збір. тв., т. 35, с. 128. 2. *Гареколь В., Юрилин Г.* Первый совнархоз Украины. Харьков, «Прапор», 1964. 3. *Страхов Л. В.* Образование Московского областного Совета народного хозяйства в 1918 г. — «Исторические науки», № 4, 1959. 4. Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Україні. 36. документів і матеріалів. Березень 1917 — березень 1918 р. Київ, «Наука», 1957, с. 348—349. 5. «Правда», 21 січ. 1918. 6. «Донецкий пролетарий», орган обл. комітету Донецького і Криворізького басейнів і Харківського комітету РСДРП(б), 12 січ. 1918. 7. «Донецкий пролетарий», орган Луганського обл. комітету РСДРП(б), 5 берез. 1918. 8. «Известия Юга», орган Харківської Ради робітничих і солдатських депутатів, 15 груд. 1917. 9. «Известия Юга», 27 берез. 1918. 10. «Звезда», орган комітету більшовиків Катеринославу, 6 берез. 1918. 11. Ж. «Металлист», орган Харківської профспілки металістів, № 2—3, 1917, с. 12. 12. Ж. «Народное хозяйство», орган ВРНГ РРФСР, № 11, 1918, с. 17. 13. «Известия Лозово-Павловского Совета рабочих и крестьянских депутатов», 19 берез. 1918. 14. ЦДАЖР СРСР, ф. 3429, оп. 126, спр. 3, арк. 11. 15. ЦПА ІМЛ. ф. 19, оп. 1, спр. 25, арк. 1. 16. Філія ЦДІА УРСР у Харкові, ф. 938, оп. 2, спр. 3, арк. 1.

З ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ БІЛЬШОВИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
УКРАЇНИ ЗА ЧИСТОТУ ТА ЗГУРТОВАНІСТЬ СВОЇХ РЯДІВ
НАПЕРЕДОДНІ ІІІ З'ЇЗДУ КП(б)У

Комуністична партія завжди боролась за ідейну та організаційну єдність своїх рядів, поліпшення їх якісного складу, виховання свідомої партійної дисципліни.

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції єдність і згуртованість партії набули особливого значення. Ленінські ідеї єдності в нових історичних умовах знайшли втілення в Програмі та Статуті партії, в історичному рішенні Х з'їзду РКП(б) «Про єдність партії».

КП(б)У — складова частина ленінської партії, використовуючи загальнопартійний досвід роботи, спираючись на підтримку і допомогу ЦК РКП(б) і В. І. Леніна, постійно зміцнювала свої ряди, усувала внутрішні незгоди, послідовно відстоювала ідейну, організаційну і тактичну єдність всієї партії.

Дана стаття має на меті висвітлити деякі форми боротьби партійних організацій України за чистоту та згуртованість своїх лав напередодні ІІІ з'їзду КП(б)У. В історичній літературі це питання спеціально не досліджувалося.

Масовий перехід на початку 1919 р. більшовицьких організацій України до легальної діяльності¹, їх героїчна боротьба в підпіллі, високий авторитет Комуністичної партії викликали у кращих представників робітничого класу і біднішого селянства щире бажання вступити до партії. Почався швидкий ріст партійних організацій. Це був закономірний і позитивний процес. Проте до партії намагалися проникнути й елементи непролетарські, кар'єристські, нестійкі. В. І. Ленін, аналізуючи це явище в партії під час громадянської війни, відзначав: «З одного боку, природно, що до правлячої партії примикають гірші елементи вже тому, що ця партія є правляча. З другого боку, робітничий клас виснажений і в розореній країні, природно, ослаблений» [1, т. 39, с. 338].

Перехід на початку 1919 р. значних партійних сил на радянську та військову роботу, послаблення партійного апарату, захоплення подекуди кількісною стороною приймання до партії створювали загрозу безздатності окремих організацій КП(б)У, приводили до непомірного розбухання груп співчуваючих партії. Серйозною загрозою чистоті організацій КП(б)У в цей період було також прагнення вступити до них вихідців з інших партій, чому сприяло відновлення Радянської влади на Україні

¹ Внаслідок успішного наступу Української Радянської Армії та могутнього партизансько-повстанського руху 3 січня 1919 р. був визволений Харків, 12 січня — Чернігів, 19 січня — Полтава, 26 січня — Катеринослав, 5 лютого — Київ.

і активний поворот дрібнобуржуазних елементів в її бік. Неухильне зростання впливу Комуністичної партії стало причиною швидкого розкладу дрібнобуржуазних партій, утворення в них груп, які заявляли про бажання вступити до Комуністичної партії. Це було продовження процесу розкладу та переходу на бік Радянської влади дрібнобуржуазних елементів, початок якого восени 1918 р. відзначав В. І. Ленін: Він учив партію: «Зуміти врахувати і використати цей поворот серед меншовицької і есерівської демократії від ворожості більшовизмові спочатку до нейтральності, потім до підтримки його...» [1, т. 37, с. 185].

Більшість партійних організацій правильно розуміли і виконували ленінські вказівки про ставлення до дрібнобуржуазних партій. Вони залучали до революційної роботи найбільш демократичні елементи, проявляли необхідну обережність і витримку при прийомі в партію осіб, що порвали з іншими партіями. Більшовицькі комітети та осередки при цьому керувалися важливим ленінським принципом членства в партії — принципом індивідуального відбору.

Проте на початку 1919 р. мали місце окремі випадки масового прийому в КП(б)У вихідців із дрібнобуржуазних партій. Так, наприклад, 22 лютого 1919 р. Олександрівський партійний комітет прийняв групу колишніх членів Української соціал-демократичної робітничої партії (незалежних). 46 осіб було прийнято в члени партії і 10 — в групу співчуваючих [7, ф. 337, оп. 1, од. зб. 66, арк. 17]. Групу лівих соціал-демократів (інтернаціоналістів) прийняв до КП(б)У Київський міськком партії [11]. Вступ до КП(б)У лівих есерів відбувся в цей період в Луганську [9], бундівців — у Чернігові [9], Катеринославі [8] та інших містах. Цей процес загрожував внесенням у більшовицькі організації дрібно-буржуазної психології, нестійкості та хитань. Партійні організації України своєчасно побачили загрозу чистоті й згуртованості партії. На початку лютого 1919 р. газета «Донецкий коммунист» у статті «Бережіть партію» писала: «Вже й тут спостерігається масовий вплив нових людей до партії. Необхідно поставити перед цим впливом таке решето, через яке б не проходила ніяка темна і брудна особа» [12]. Чернігівська губернська партійна конференція, відзначивши розбухання партійних організацій, прийняла рішення: «повинна бути проведена фільтрація та видалення елементів чужих комунізму», таких що присоціалися до партії заради того чи іншого місця» [6, ф. 1, оп. 4, од. зб. 83, арк. 6]. Чимало місцевих організацій звертались до губкомів та ЦК КП(б)У з вимогами вжити серйозних заходів для захисту чистоти і єдності партії.

20 лютого 1919 р. ЦК КП(б)У спеціально розглянув питання про прийом вихідців з інших партій. Він зобов'язав місцеві партійні організації неухильно дотримуватись принципу індивідуального відбору, а також широкого використання груп спів-

чуваючих з метою перевірки вступаючих до партії [6, ф. 1, оп. 101, спр. 12, арк. 6]. Це рішення ЦК відіграло важливу роль в обмеженні вступу до більшовицьких організацій колишніх членів дрібнобуржуазних партій без належної перевірки.

Ефективною формою боротьби за чистоту та згуртованість партії були перереєстрації комуністів, народжені творчістю місцевих більшовицьких організацій. У 1918 р. окремі комітети РКП(б) вдавалися до цього засобу очищення партії. А на початку 1919 р. партійні організації України вже широко використовували цю важливу форму роботи. Перереєстрація, яка проводилась на Україні напередодні III з'їзду КП(б)У, мала вирішити декілька завдань: організацію обліку членів партії, видачу партійних документів, яких комуністи в підпіллі здебільшого не отримували, а також очищення партії від людей випадкових і чужих. На першому ж легальному засіданні Харківського міськкому КП(б)У 10 січня 1919 р. було розглянуто питання про перереєстрацію членів партії та затверджено спеціальну анкету [13]. Катеринославський міськком партії для проведення перереєстрації створив окрему комісію [12]. У лютому 1919 р. рішення про перереєстрацію прийняли Київський міськком, Фабрично-Чечелівський райком м. Катеринослава, Олександрівський повітком та інші партійні комітети і організації [14]. Збори комуністів м. Лебедина Харківської губернії прямо вказували на мету перереєстрації: очищення організації від дрібнобуржуазних елементів [6, ф. 1, лп. 4, од. зб. 186, арк. 250].

Партійні організації активно використовували перереєстрації для очищення своїх рядів від осіб недостойних високого звання комуніста. Наприклад, у Полтавській губернії з 121 члена Лубенської парторганізації після перереєстрації залишилось 33 [6, ф. 1, оп. 4, од. зб. 186, арк. 4—5], Зінківська — зменшилась з 50 до 26 членів [10], значно скоротилася кількість членів і в Пирятинській повітовій організації КП(б)У [6, ф. 1, оп. 4, од. зб. 186, арк. 114].

В тих випадках, коли партійні організації були засмічені нестійкими елементами і парткоми були не в змозі очистити їх самостійно, губкоми оголошували ці організації розпущеними і проводили перереєстрацію комуністів, скликали партконференції для обрання нових комітетів. Весною 1919 р. внаслідок недостатньої уваги до прийому нових членів партії Сумська організація виявилася нездатною успішно боротися з антирадянською діяльністю в повіті. Харківський губком КП(б)У прийняв рішення про розпуск організації та направив до Сум свого представника для проведення перереєстрації місцевих комуністів. Після всебічної перевірки до організації ввійшла лише незначна частина колишніх членів партії [6, ф. 1, оп. 4, од. зб. 179, арк. 22; од. зб. 186, арк. 176]. З тих же причин на Харківщині була розпущена й Богодухівська парторганізація [6, ф. 1, оп. 4,

од. зб. 186, арк. 77]. За рішенням Полтавського губкому була розпущена та перереєстрована організація КП(б)У м. Золотоноші [6, ф. 1, оп. 4, од. зб. 156, арк. 5]. Проте випадки розпуску партійних організацій були крайніми і поодинокими заходами. Більшість партійних організацій (там, де це було необхідно) зуміла власними силами, використовуючи перереєстрації комуністів, групи співчуваючих та інші форми, досягти оздоровлення своїх рядів. Вивчення документів партійних організацій показує, що до III з'їзду КП(б)У перереєстрація комуністів була проведена майже в усіх партійних організаціях та осередках, що діяли в легальних умовах. Перереєстрація комуністів України сприяла зміцненню єдності партійних організацій, підвищенню їх бойовитості та авторитету, успішному виконанню своєї керівної ролі.

Робота місцевих парторганізацій по перереєстрації членів партії була прообразом майбутніх чисток партії. ЦК РКП(б) уважно вивчив і схвалив досвід цієї роботи. VIII з'їзд РКП(б) прийняв рішення провести в 1919 р. загально-партійну перереєстрацію [2, т. 2, с. 71].

Перереєстрацію комуністів як форму боротьби за чистоту партії високо цінував В. І. Ленін: «Єдина урядова партія в світі, яка дбає не про збільшення кількості членів, а про підвищення їх якості, про очищення партії від тих, що «примазалися», є наша партія — партія революційного робітничого класу. Ми не раз проводили перереєстрацію членів партії, щоб вигнати тих, що «примазалися», щоб лишити в партії тільки свідомих і щиро відданих комунізміві» [1, т. 39, с. 209].

Іншим важливим напрямом боротьби за єдність більшовицьких організацій було зміцнення партійної дисципліни. Виховання свідомої партійної дисципліни, її суворе дотримання в умовах відновлення і зміцнення Радянської влади стало життєвою необхідністю. В праці «Дитяча хвороба «лівизни» в комунізмі» В. І. Ленін підкреслював: «Хто хоч трохи ослабляє залізну дисципліну партії пролетаріату (особливо під час його диктатури), той фактично допомагає буржуазії проти пролетаріату» [1, т. 41, с. 26].

Питання посилення партійної дисципліни постійно перебували в центрі уваги парторганізацій. Вони обговорювались на зборах та конференціях, засіданнях комітетів. Значне місце їм відводилося в статутах, інструкціях, циркулярах з питань внутріпартійної роботи, що їх розробляли та приймали партійні органи. Важливим дисциплінуючим засобом була участь комуністів у роботі партійних зборів. Неявка на збори розцінювалась як серйозне порушення партійної дисципліни і суворо каралась. Міру стягнення встановлювали самі організації. Наприклад, Харківський губком КП(б)У в циркулярі з питань організаційно-партійної роботи за три неявки на збори без поважних причин передбачав виключення з партії [5, ф. 549,

оп. 4, од. зб. 280, арк. 81]. Участь комуністів у роботі партійних зборів розглядалась як їх важливий обов'язок, як неухильне виконання статутної вимоги про участь в роботі первинної партійної організації.

Пошуки нових форм боротьби за чистоту партії висунули таку форму роботи, як партійні суди. На початку 1919 р. вони почали створюватися і на Україні, але до III з'їзду КП(б)У поширення не набули. В партійних організаціях України використовувався такий вид стягнень як штрафи комуністів, згодом засуджений ЦК РКП(б) [3, с. 115]. Основними формами виховання свідомої партійної дисципліни були заходи морального впливу: осуд, зауваження, догани, публікації в місцевій пресі, тимчасове виключення з партії тощо.

Таким чином, постійна турбота партійних організацій про чистоту та згуртованість своїх рядів сприяла їх подальшому організаційно-політичному зміцненню.

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне збір. тв., т. 37, 39, 41. 2. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Изд. 8-е, т. 2, М., Политиздат, 1972. 543 с. 3. В. И. Ленин и строительство партии в первые годы Советской власти. М., Мысль, 1965. 245 с. 4. Годы борьбы. Сб. воспоминаний и материалов. Елисаветград, 1927. 194 с. 5. ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС. 6. ПА ІІП при ЦК Компартії України. 7. Архів Запорізького обкому Компартії України. 8. «Правда» — орган ЦК РКП(б), 1919, 7 лют. 9. «Коммунист» — орган ЦК КП(б)У. 1919, 5 бер. 10. «Бюллетень секретариата ЦК КП(б)У». 1919, № 2, 18 трав. 11. «Киевский коммунист» — орган Киевского обкома КП(б)У. 1919, 7 лют. 12. «Донецкий коммунист» — орган Донецко-Криворожского обкома КП(б)У. 1919, 6 лют. 13. «Известия Временного рабоче-крестьянского правительства Украины и Харьковского Совета рабочих депутатов». 1919, 16 січ. 14. «Известия Александрийского военно-революционного комитета», 1919, 12 лют.

С. П. ГАЛАГУЗ

БОРЬБА ПАРТІЇ ЗА ВИКОРИСТАННЯ СТАРИХ ВІЙСЬКОВИХ СПЕЦІАЛІСТІВ У ЧЕРВОНІЙ АРМІЇ В РОКИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ І ІНОЗЕМНОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ

З перемогою Великого Жовтня перед Комуністичною партією постало завдання створення Червоної Армії, здатної захистити завоювання революції. Однак історична практика не давала відповіді на питання, як будувати таку армію. «Питання про будівництво Червоної Армії, — говорив В. І. Ленін, — було зовсім нове, воно зовсім не ставилося навіть теоретично» [1, т. 38, с. 135].

При створенні Червоної Армії винятково гострою була проблема командних кадрів, яким належала провідна роль у діяльності Збройних Сил. Розв'язувати її доводилося в досить важких

умовах, умовах жорстокої боротьби з контрреволюцією, коли не було відповідних матеріальних засобів, часу, не вистачало військових викладачів.

В. І. Ленін і партія накреслили два шляхи розв'язання проблеми командних кадрів. Перш за все В. І. Ленін ставив перед робітничим класом завдання виділити зі свого середовища достатню кількість людей, здатних стати командирами Червоної Армії. Однак, надаючи величезної і першочергової уваги підготовці червоних командирів, В. І. Ленін, партія вважали необхідним залучити до Червоної Армії військових спеціалістів старої армії.

Питання воєнної політики КПРС знаходять широке висвітлення в радянській історико-партійній літературі. Новий етап у вивченні питань радянського військового будівництва, включаючи і боротьбу партії за створення і підготовку військових кадрів, розпочався після XX з'їзду партії. Вийшли у світ праці І. І. Власова, Д. І. Гринишина, О. М. Іовлева, Ю. І. Корабльова та ін. З'явилися колективні монографії «В. І. Ленін і Радянські Збройні Сили», «50 років Збройних Сил СРСР», «В. І. Ленін і питання військового будівництва».

Хоча в названій літературі приділено певну увагу обґрунтуванню необхідності використання досвіду військових спеціалістів у будівництві Червоної Армії, однак чимало аспектів політики і тактики партії щодо військспеців, і особливо організаторська діяльність нашої партії і держави в розв'язанні цих питань, достатнього дослідження ще не набули. Тому автор статті намагався коротко висвітлити спрямовуючу і керівну діяльність КПРС, її ЦК на чолі з В. І. Леніним по практичному здійсненню політики використання військових спеціалістів у Червоній Армії в роки громадянської війни та іноземної інтервенції.

Про актуальність і важливість питання залучення старих військових спеціалістів свідчить той факт, що воно неодноразово розглядалося на з'їздах Рад, на засіданнях РНК, нарадах і пленумах ЦК РКП(б) і був одним з центральних на VIII з'їзді партії. За нашими підрахунками партійні, радянські і військові органи в згаданий період прийняли понад 80 рішень з цього питання. В. І. Ленін займався цією проблемою, починаючи з вересня 1917 р. Ним написано понад 100 праць, у яких розглядалося питання про буржуазних спеціалістів, у тому числі в 33 — про військових. В. І. Ленін у цих роботах всебічно обґрунтував можливість і необхідність використання буржуазних спеціалістів, визначив політику партії щодо них. Вже 27 жовтня 1917 р. В. І. Ленін у бесіді з головою Військово-Морського ревкому І. М. Вахрамєєвим схвалив залучення до роботи на посаду керуючого Морським міністерством колишнього адмірала Д. М. Вердеревського [[3, с. 11].

Як відомо, спочатку Червона Армія комплектувалася на добровільних засадах. Цей період охоплює кінець 1917 — травень 1918 рр. Партія враховувала те, що краща частина офіцера і генералітету старої армії, бачачи антинаціональну політику царизму й буржуазії і намагання кайзерівської Німеччини поневолити Росію, піде добровільно служити до Червоної Армії. Ця частина офіцерів все більше переконувалася, що корисну справу для народу і країни можна «робити тільки з комуністами...» [1, т. 38, с. 54]. В результаті такої гнучкої політики партії тільки з січня по травень 1918 р. до лав Червоної Армії добровільно вступило близько 8 тис. колишніх офіцерів і генералів.

По весні 1918 р. партія розгорнула боротьбу за створення масової регулярної Червоної Армії на основі загального військового обов'язку. Це був новий етап у її будівництві. Масова регулярна армія потребувала великої кількості командного складу. Так, тільки для 30 піхотних дивізій необхідно було 34920 командирів [6, ф. 11, оп. 5, од. зб. 482, арк. 58].

Природно, що тільки за рахунок офіцерів-добровольців неможна було розв'язати проблему військових кадрів. За даними Всеросійського головного штабу кількість колишніх офіцерів, які виявили бажання служити в Червоній Армії, не становила й 10% від зареєстрованих [6, ф. 11, оп. 5, од. зб. 482, арк. 58]. В таких умовах, керуючись вказівками В. І. Леніна і ЦК партії, V Всеросійський з'їзд Рад у липні 1918 р. прийняв постанову, на основі якої В. І. Ленін підписав декрет РНК про мобілізацію до Червоної Армії колишніх офіцерів, лікарів, фельдшерів, помічників лікарів, військових чиновників. Облік і мобілізація колишніх військспеців здійснювалися спеціальними відділами волюсних, повітових, губернських і окружних військових комісарів під керівництвом партійних органів, а також командним і мобілізаційним управлінням Всеросійського головного штабу, робота котрого, як і інших установ військового відомства, велася на точній основі директив, що давала партія в особі її Центрального Комітету і під його безпосереднім контролем [4, с. 35].

Призову на дійсну військову службу і призначенню тільки на командні посади підлягали всі колишні офіцери незалежно від їх звання і роду занять. Це положення поширювалось і на офіцерів, що повернулися з полону, і на розжалуваних у солдати в 1917 р. за рішенням полкових комітетів, і на колишніх офіцерів, що навчалися у вузах, на тих, що прийняли духовний сан і т. д. (Накази РВРР, 1919 р., № 847, 774, 1008) [5].

На основі декрету РНК від 29 липня 1918 р. по всій країні розгорнулася реєстрація і мобілізація військових спеціалістів. На 1 січня 1919 р. до Червоної Армії призвали: 22295 колишніх офіцерів, 128168 унтер-офіцерів, 2508 лікарів, 9713 фармацевтів і фельдшерів, 2455 колишніх військових чиновників [6, ф. 11, оп. 3, од. зб. 5, арк. 13].

Активна робота по обліку і мобілізації колишніх офіцерів розгорнулася і на Україні, де проживала їх значна кількість. Так, за даними штабу Українського фронту у березні 1919 р. лише в Києві їх налічувалося близько 5 тис. [6, ф. 11, оп. 8, од. зб. 867, арк. 9]. На кінець травня цього ж року у Київському військовому окрузі зареєстрували 9502 колишніх офіцерів і 3241 військових чиновників; у Харківському окрузі відповідно — 9136 і 3148; в Одеському — 3818 і 2237. Всього на Україні на цей час було зареєстровано 22456 колишніх офіцерів і 8626 військових чиновників і призвано до лав Червоної Армії 8489 офіцерів і 3449 чиновників [6, ф. 11, оп. 1, од. зб. 118, арк. 39—40].

На основі рішень VIII з'їзду РКП(б) ще більше активізувалася робота по залученню до Червоної Армії військових спеціалістів. За півтора року (червень 1918 р. — січень 1920 р.) на військову службу призвали близько 56 тис. колишніх офіцерів і генералів [6, ф. 11, оп. 8, од. зб. 5, арк. 12—13; оп. 6, од. зб. 223, арк. 17; од. зб. 224, арк. 34]. Крім цього, з червня 1918 р. по серпень 1920 р. на території Російської і Української радянських республік призвали: колишніх підпрапорщиків і унтер-офіцерів — 214716 чоловік, військових чиновників — 10339, лікарів — 13949, молодших медпрацівників — 26766 [6, ф. 11, оп. 8, од. зб. 529, арк. 3]. Курс партії на використання військ-спеців успішно здійснювався.

Однак восени 1918 р. мали місце порушення партійної лінії у цьому питанні: деякі місцеві органи влади з метою прискорення реєстрації і обліку колишніх офіцерів стали проводити їх масові арешти, що було причиною переходу деяких з них у табір білогвардійців і посилювало недовір'я солдатів до офіцерів і генералів, які вже служили в Червоній Армії. У зв'язку з цим голова ВЦВК, секретар ЦК партії Я. М. Свердлов видав на місця телеграфне розпорядження про припинення арештів колишніх офіцерів без пред'явлення звинувачення [7, ф. 11, оп. 5, од. зб. 998, арк. 33]. Партія дала принципову оцінку цьому явищу: помилки було виправлено.

Історія нашої партії свідчить, що в її рядах були противники залучення буржуазних військових спеціалістів до участі в будівництві Червоної Армії. Уособленням їх поглядів і окремої думки стала «військова опозиція» на VIII з'їзді РКП(б), яка виступала проти використання старих військових спеціалістів, за збереження виборності командного складу і партизанських методів управління армією і ведення війни. З'їзд рішуче відкинув ці погляди опозиції і ще раз підкреслив, що комплектування командного складу Червоної Армії повинно здійснюватись за рахунок залучення робітників і селян, а також використання військових спеціалістів.

Питанням правильного ставлення партійних і радянських працівників до військових спеціалістів постійну увагу приділяв В. І. Ленін. Про це свідчать рішення липневого 1919 р. Пленуму

ЦК партії і лист В. І. Леніна «Всі на боротьбу з Денікіним!» (розділ «Ставлення до військових спеціалістів («військспеців»)). Відзначивши факти переходу старих спеціалістів на бік ворога, В. І. Ленін разом з тим категорично виступив проти перегляду загального ставлення до військспеців [1, т. 39, с. 52]. В. І. Ленін прямо вказував, що в Петрограді деякі партійні органи взяли невірний тон щодо ставлення до військспеців, і що партії довелося виправляти ці помилки. Головний засіб виправлення помилок В. І. Ленін вбачав у наполегливій політичній роботі серед військспеців і тих, кого мобілізують, у посиленні роботи комісарів, у суворім контролі за командним складом з боку партії, в підвищенні революційної пильності.

Питання про військових спеціалістів залишалося актуальним протягом усєї громадянської війни. Його гострота підтверджувалася тим, що з кінця 1919 р. за рішенням ЦК РКП(б) до Червоної Армії почали залучати також і білих офіцерів (перебіжчиків, військовополонених армій Колчака, Денікіна і т. д.). Командне управління Всеросійського головного штабу на 15 липня 1920 р. зареєструвало 10060 колишніх білих офіцерів [6, ф. 11, оп. 6, од. зб. 312, арк. 54].

Слід зазначити, що в нашій військово-історичній літературі службі в Червоній Армії колишніх білих офіцерів, політиці партії і держави щодо них приділено мало уваги.

У руслі загальної політики партії щодо військспеців, але з урахуванням особливостей, розв'язувалося питання про використання колишніх білих офіцерів. За наказом РВРР № 1728 (серпень 1920 р.) вони перш за все підлягали перевірці (фільтрації) через особливі відділи ВЧК, створені головним чином для цього у відповідності з вимогою ЦК партії. Після перевірки колишні білі офіцери проходили прискорені курси (три тижні) політичної підготовки в Москві, Петрограді, Омську, Архангельську, Вологді [6, ф. 11, оп. 6, од. зб. 401; арк. 389, 390, 393, 402].

Колишні офіцери білих армій використовувалися головним чином у запасних частинах для підготовки резервів Червоної Армії, а також у частинах Західного фронту. Так, 25 вересня 1920 р. штаб Московського військового округу віддав наказ про відрядження на Західний фронт 769 колишніх білих офіцерів після проходження ними курсу політичної підготовки [6, ф. 11, оп. 6, од. зб. 401, арк. 142]. З початком служби в Червоній Армії вони користувалися усіма правами її комскладу і через рік служби на фронті знімалися з особливого обліку.

Хоча по закінченні громадянської війни більшість колишніх білих офіцерів було звільнено з Червоної Армії, але сам факт їх залучення ще раз підтверджує висновок В. І. Леніна про закономірність і необхідність використання військових спеціалістів у армії. Водночас він підтверджує висновок В. І. Леніна про те, що використання старих спеціалістів — одна із своерід-

них форм класової боротьби в умовах диктатури пролетаріату. Її своєрідність полягала в тому, що робітничий клас залучав до співробітництва частину тих сил, з якими йому доводилося тоді боротися.

Партія використовувала військових спеціалістів у найрізноманітніших галузях військового будівництва: на командних і штабних посадах. Так, усі колишні офіцери, відряджені у квітні 1919 р. на укомплектування 5-ї армії, призначалися на посади командирів бригад, полків і батальйонів. У вищому комскладі Червоної Армії (від комбрига й вище) центральною фігурою були колишні офіцери військового часу і колишні кадрові офіцери [6, ф. 11, оп. 1, од. зб. 118, арк. 16; ф. 7, оп. 1, од. зб. 156, арк. 39]. Чимало військспеців обіймали відповідальні посади в центральних військових установах. Особливим місцем використання знань і досвіду офіцерів і генералів старої армії стали військово-навчальні заклади. Партія розгорнула широку мережу командних курсів, військових шкіл, училищ і академій, для того, щоб підготувати командирські кадри з робітників і селян. У листопаді 1920 р. в країні налічувалося 153 військово-навчальних закладів, у яких навчалось 54 тис. курсантів. До вересня 1919 р. у системі військово-навчальних закладів працювало 16847 колишніх офіцерів і військових чиновників [6, ф. 11, оп. 1, од. зб. 88, арк. 8].

Представники старої військової інтелігенції багато зробили для розвитку військово-наукової думки. Це проявилось у роботі різних комісій по узагальненню досвіду першої світової і громадянської війн, у створенні нових статутів тощо. Створений при РВРР відділ військової літератури тільки за кілька місяців (січень—квітень 1921 р.) випустив у світ 24 і підготував до видання 64 книги з військової тематики. Авторами їх були офіцери і генерали старої армії [6, ф. 7, од. зб. 181, арк. 18—19].

Військспеци широко залучалися до роботи по обліку і мобілізації, формуванню Збройних Сил через волосні, повітові, губернські і окружні комісаріати з військових справ. Очолювали комісаріати два комісари і один військовий керівник (військспец).

Важливою і необхідною в роки громадянської війни була робота військспеців в оборонній промисловості як по виготовленню озброєння і техніки, так і по прийманню і перевірці готової військової продукції. Військові інженери, артилерійські і збройові техніки підлягали особливому обліку.

Відповідальною ділянкою роботи військспеців було дипломатичне представництво за кордоном. Серед них знаходилися головним чином особи Генерального штабу, віддані Батьківщині, які володіли іноземними мовами.

Створена під керівництвом В. І. Леніна і партії Червона Армія розгримала внутрішню контрреволюцію і об'єднані сили

світового капіталізму. Певну роль у її створенні відіграли і старі військспеци. З приводу цього В. І. Ленін у листопаді 1919 р. говорив: «Ви чули про ряд блискучих перемог Червоної Армії. В ній працюють десятки тисяч старих офіцерів і полковників. Якби ми їх не взяли на службу і не змусили служити нам, ми не могли б створити армії» [1, т. 39, с. 295].

Батьківщина гідно оцінила ратну працю колишніх офіцерів, нагородивши багатьох з них вищою нагородою революції — орденом Червоного Прапора і почесною революційною зброєю (вищий командний склад). Протягом 1919—1922 рр. за наказами РВРР цим орденом було нагороджено 4425 чол. Серед них — військспеци, відзначені за військову мужність, за подвиги розуму і волі при складанні планів операцій і успішне їх здійснення [6, ф. 7, оп. 1, од. зб. 186, арк. 118, 129].

У ході боротьби з інтервентами і білогвардійцями Комуністична партія нагородила величезний досвід будівництва Збройних Сил, в тому числі забезпечення армії командним складом за рахунок широкого використання колишніх офіцерів і генералів. Висновки з цього досвіду, вказівки В. І. Леніна допомогли нашій партії успішно розв'язати завдання підвищення обороноздатності СРСР і в роки мирного соціалістичного будівництва.

КПРС, виконуючи заповіді В. І. Леніна, завжди піклувалася і піклується про підготовку відданих справі комунізму командних, політичних і технічних кадрів армії і флоту, про вдосконалення Збройних Сил. Л. І. Брежнев на XXV з'їзді КПРС підкреслив: «...Наша партія робитиме все, щоб славні Збройні Сили Радянського Союзу і надалі мали всі необхідні засоби для виконання свого відповідального завдання — бути стражем мирної праці радянського народу, оплотом загального миру» [2, с. 93].

Список літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне збір. тв., т. 38, 39. 2. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с. 3. Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. Т. 5. М., Политиздат, 1974. 740 с. 4. КПСС о Вооруженных силах Советского Союза. Документы 1917—1968. М., «Воениздат», 1969. 470 с. 5. Сборник приказов Революционного Военного Совета Республики. 1919—1920 гг. 6. Центральный государственный архив Советской Армии, Ф. 7, 11.

А. І. КАРКАЧ

КОМІНТЕРН — ОРГАНІЗАТОР ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НІМЕЦЬКОМУ РОБІТНИЧОМУ КЛАСОВІ В БОРОТЬБІ ПРОТИ «ПЛАНУ ДАУЕСА» (1924 р.)

Комуністичний Інтернаціонал з часу свого виникнення очолював боротьбу міжнародного революційного робітничого класу проти планів імперіалістичної реакції, спрямованих на зміцнення буржуазних політичних режимів у країнах Західної Європи, що похитнулися після першої світової війни внаслідок

перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції. Одним з таких планів досягнення стабілізації капіталізму у європейських країнах був висунутий у 1924 р. американським фінансовим капіталом репараційний план для Німеччини, який одержав назву «плану Дауеса».

Спеціальних робіт радянських та зарубіжних авторів, присвячених діяльності Комінтерну по організації допомоги німецькому пролетаріату в боротьбі проти «плану Дауеса», нема. Разом з тим у статті радянського історика Є. Л. Рабкіна [9], у монографії історика НДР В. Руге [22], у працях з історії німецького робітничого руху [15], з історії компартій Англії та Франції [20; 16; 17] досліджуються деякі аспекти діяльності компартій зарубіжних країн, спрямованої на боротьбу проти «плану Дауеса».

Метою даної статті є висвітлення діяльності Комінтерну у справі подання практичної допомоги німецьким комуністам, всьому робітничому класові Німеччини в їх повсякденній боротьбі проти «плану Дауеса».

Допомога Комінтерну здійснювалася у формі моральної підтримки (організація в європейських капіталістичних країнах мітингів і зборів солідарності з німецьким пролетаріатом, виступи комуністів у пресі й парламентах своїх країн проти пограбування німецького народу міжнародним капіталом, участь представників зарубіжних компартій у роботі конференцій, зборів, мітингів, які проводилися компартією Німеччини, подання їй допомоги в проведенні передвиборної зимової кампанії 1924 р.), матеріальної допомоги і організації страйків солідарності в різних країнах капіталу. Комінтерн спрямовував також зусилля міжнародних непартійних революційних організацій робітничого класу — Профінтерну, Міжнародної робітничої допомоги, Міжнародної організації допомоги борцям революції (МОДР) та примикаючих до них організацій на подання реальної допомоги боротьбі німецького пролетаріату проти «плану Дауеса». Так, III конгрес Профінтерну (8—22 липня 1924 р.), виходячи з рішень V конгресу Комінтерну, вказав, що в центрі агітації, пропаганди і практичної діяльності революційних профспілок усіх країн повинна стати боротьба проти «плану Дауеса» [10, 1924, 29 лип.]. МОДР виступила за негайне звільнення з темниць німецьких політичних в'язнів [10, 1924, 21 верес.].

Компартії європейських капіталістичних країн, виходячи з спільно розробленої політичної лінії боротьби проти «плану Дауеса»¹, розгорнули активну агітаційно-пропагандистську роботу серед широких верств трудящих своїх країн по роз'ясненню його антипролетарської, антирадянської суті. Комуністичні партії країн Західної Європи виступили з відозвами

¹ Розробці Комінтерном політичної лінії боротьби компартій проти «плану Дауеса», яка в свою чергу є однією з форм інтернаціональної пролетарської солідарності, присвячена одна з наших статей [див. 4].

[23, 1924, 27 черв.; 18, 1924, 3 черв.] до пролетаріату своїх країн, в яких, всупереч брехливим твердженням реформістів про «процвітання» капіталістичного суспільства, встановлення міцного миру внаслідок прийняття «плану Дауеса», показали, що його виконання викличе зниження життєвого рівня робітничого класу не тільки в Німеччині, але і в інших країнах, що в ньому приховані зерна майбутньої імперіалістичної війни. Під гаслами, що містилися в цих відозвах — «Відмінити план Дауеса!», «Відмовитися від репарацій», «Вивести британські та французькі війська з Німеччини!» — компартії капіталістичних країн Європи організовували мітинги та демонстрації. Так, з 27 липня по 4 серпня 1924 р. у Франції компартією було організовано і проведено понад 200 мітингів з участю представників компартій Англії та Німеччини [19, 1924, № 74, с. 822], в Англії — 215 мітингів з участю представників французької та німецької компартій [23, 1924, 11, 18, 25 лип., 1, 8 серп.; 20, т. 1, с. 298—299, 335]. Вони проводилися згідно з рішенням V конгресу Комінтерну [11, 1924, № 5—6, с. 375—376] та в зв'язку з 10-річчям початку першої світової війни. Компартія Англії з жовтня по грудень 1924 р. провела в різних містах країни 15 масових мітингів та демонстрацій, на яких керівні діячі компартії Г. Полліт, А. Макманус, Т. Белл та інші піддали критиці імперіалістичну політику лейбористського уряду Макдональда, котрий був за проведення в життя «плану Дауеса» [23, 1924, 2 січ.; 12, оп. Л 344—13 В, од. зб. 11702, арк: 9]. Ці масові акції, що відбулися у різних країнах Європи під керівництвом компартій, були проявом інтернаціональної пролетарської солідарності з боротьбою німецького робітничого класу проти «плану Дауеса».

Для організації та проведення погоджених виступів солідарності міжнародного революційного пролетаріату компартії капіталістичних країн Європи створювали комітети дій з представників різних організацій робітничого класу. Так, згідно з рішенням Кельнської (жовтень 1924 р.) міжнародної конференції компартій у Франції, в жовтні 1924 р. був створений Комітет дії в складі компартії Франції та Унітарної загальної конфедерації праці «для боротьби проти «плану Дауеса» та його наслідків» [19, 1924, № 76, с. 855; 18, 1924, 19 жовт.]. Згодом він був перетворений у Міжнародний комітет дії у зв'язку з вступом до нього компартії Бельгії та бельгійського революційного профспілкового об'єднання «Лицарі праці» [6, с. 46]. У Рурській області активну роботу проводив Комітет дії французької та німецької компартій [14]. 24 грудня 1924 р. компартія Франції звернулася до англійських профспілок з пропозицією «створити єдиний фронт у боротьбі проти «плану Дауеса» [8, с. 531].

Однією з форм морально-політичної підтримки боротьби німецького революційного робітничого класу проти «плану Дау-

еса» була допомога Комінтерну компартії Німеччини у її передвборній кампанії восени — взимку 1924 р. Виконком Комінтерну (ВККІ) уважно стежив за політичною боротьбою, яка розгорнулася в Німеччині навколо парламентських виборів, що мали відбутися 7 грудня 1924 р. При цьому ВККІ подавав Німецькій компартії необхідну допомогу в її передвборній кампанії. По-перше, ВККІ безпосередньо звертався до німецького робітничого класу з викладенням позиції міжнародного комуністичного руху відносно наслідків здійснення «плану Дауеса» як для самого німецького пролетаріату, так і для робітників інших європейських капіталістичних країн. По-друге, ВККІ інформував окремі секції Комінтерну про становище в Німеччині, про боротьбу компартії Німеччини проти «плану Дауеса», звертався до робітників усіх країн з відозвами, прагнучи підняти на більш високий рівень рух пролетарської солідарності з боротьбою німецьких робітників. По-третє, ВККІ вітав кожний успіх компартії Німеччини в її боротьбі проти «плану Дауеса». Так наприклад, коли в Німеччині у другій половині 1924 р. пошилилась антикомуністична істерія (були заарештовані 62 комуністи — депутати рейхстагу, усі члени ЦК компартії Німеччини, усі головні редактори партійних видань та інші відповідальні партпрацівники) [7; 10, 1924, 24, 26, 30 жовт., 1, 4, 11 листоп.], Виконком Комінтерну виступив 26 жовтня 1924 р. з відозвою до міжнародного і німецького пролетаріату «Проти насильства над компартією Німеччини» [10, 1924, 26 жовт.]. У ньому ВККІ знову підтвердив рішучість і готовність Комінтерну прийти на допомогу німецькому пролетаріату і закликав робітників усіх країн зімкнути «залізне кільце бойового пролетарського комуністичного союзу навколо революційного пролетаріату Німеччини», організувати «міжнародну солідарну допомогу героїчній боротьбі... німецьких братів» [10, 1924, 26 груд.]. Напередодні виборів у рейхстаг, 1 грудня 1924 р., Виконком Комінтерну знову звернувся з відозвою до робітничого класу і всіх трудящих Німеччини, в якій закликав їх «голосувати 7 грудня за комуністичну партію — єдину пролетарську партію в країні, ...яка завжди до кінця відстоює інтереси робітничого класу» [10, 1924, 4 груд.].

Компартії європейських капіталістичних країн, виходячи із вказівок ВККІ, подали німецькій компартії велику морально-політичну допомогу в її передвборній зимовій кампанії 1924 р. Так, у період особливих гонінь німецьких комуністів восени — взимку 1924 р. компартії Франції, Англії, Чехословаччини, Швейцарії, Бельгії, Італії виступили з протестом проти білого терору в Німеччині [19, 124, № 74, с. 826; 21, 1924, 1 груд. 10, 1924, 21 листоп., 3 груд.]. Компартії організовували та проводили у своїх країнах мітинги і збори солідарності, на котрих приймалися, а потім пересилалися до Німеччини резолюції протесту проти гонінь німецьких комуністів [6, с. 47]. Англійські, фран-

цувські та голландські комуністи брали безпосередню участь у передвиборній кампанії в Німеччині, виступаючи на зборах, організованих німецькою компартією [12, оп. Л-44-4 ПВ, од. зб. 1617/58 а, в; 6, с. 48]. Після парламентських виборів у Німеччині Виконком Комінтерну направив компартії телеграму, в котрій оцінив досягнуті нею результати у ході виборів до рейхстагу як «моральну перемогу» [10, 1924, 10 груд.]. І це була об'єктивна оцінка, що враховувала реальні умови політичної боротьби в Німеччині: білий терор, антикомуністичну позицію правої соціал-демократії, реформістські ілюзії частини робітників та ін.

Комінтерн подавав також практичну допомогу німецькому пролетаріату в його боротьбі за збереження 8-годинного робочого дня, збільшення зарплати та інші вимоги трудящих. Так, Виконком Комінтерну виступив організатором інтернаціональної допомоги міжнародного пролетаріату страйкуючим гірникам Руру, Верхньої Сілезії та Середньої Німеччини у травні 1924 р., котрі вимагали введення 8-годинної зміни на підземних роботах і збільшення зарплати на 30%. У зверненні від 13 травня 1924 р. до міжнародного пролетаріату ВККІ закликав його подати всебічну допомогу страйкуючим гірникам Німеччини. У документі визначалися основні форми пролетарської солідарності: не допускати на час страйку ввозу вугілля в Німеччину із сусідніх країн, проводити грошові збори у фонд допомоги німецьким страйкарям, організовувати мітинги та демонстрації, оголошувати страйки солідарності [19, 1924, № 30, с. 289]. Міжнародні організації революційного робітничого класу, виходячи з вказівок Виконкому Комінтерну, накреслили конкретні заходи допомоги страйкуючим німецьким гірникам. Так, Виконавче бюро (Виконбюро) Профінтерну на засіданні 12 травня 1924 р. розглянуло питання про страйк гірників Німеччини [10, 1924, 15 трав.] і прийняло відозву до гірників усіх країн. В ній передбачалися конкретні акції солідарності зі страйкуючими німецькими робітниками в Англії, Чехословаччині, Франції, Польщі та Бельгії [19, 1924, № 30, с. 299]. На засіданні також було вирішено направити шахтарям Руру 10 тис. крб. [10, 1924, 15 трав.].

З подібними відозвами до робітників різних галузей промисловості виступили Міжнародні комітети пропаганди і дії революційних гірників, транспортників, металістів та хіміків [19, 1924, № 30, с. 299].

Першими подали допомогу німецьким шахтарям робітники Радянського Союзу. До 19 травня вони внесли до фонду солідарності 82800 крб. [8, с. 172]. Конференція гірників Остравського вугільного басейну (Чехословаччина) вирішила на час страйку заборонити вивіз вугілля до Німеччини [13, с. 70].

Проте, незважаючи на допомогу міжнародного революційного пролетаріату страйкуючим гірникам Німеччини, їх тижневий страйк закінчився поразкою через зрадництво реформістських

лідерів німецьких профспілок. Разом з тим, як відзначала Кельнська конференція компартій Франції та Німеччини (червень 1924 р.), боротьба німецьких шахтарів створила «серйозні перешкоди на шляху здійснення капіталістичних планів» [8, с. 484].

Однією з форм інтернаціональної солідарності міжнародного пролетаріату з німецькими робітниками в їх боротьбі проти «плану Дауеса» була страйкова боротьба гірників Польщі, Бельгії, Голландії та ін. Так, у липні—серпні 1924 р. відбувся 150-тисячний страйк польських гірників Верхньої Сілезії [3, с. 211—225], у серпні—жовтні 1924 р. — 35-тисячний страйк гірників Борінажського вугільного району (Бельгія) [11, с. 201; 19, 1924, № 70, с. 776]. Комінтерн і всі революційні організації, з одного боку, намагалися розширити фронт страйкової боротьби у цих країнах шляхом включення до неї інших загонів робітничого класу, перетворення страйків гірників у загальні страйки всього пролетаріату; з другого боку, вони організовували міжнародний пролетаріат для подання страйкуючим інтернаціональної допомоги. Під час страйку польських гірників у Верхній Сілезії та бельгійських шахтарів у Борінажському вугільному басейні компартії цих країн добивалися виступу всього польського і бельгійського пролетаріату на підтримку гірникам, перетворення локальних страйків у національні [5, с. 201; 3, с. 218, 222, 224]. За боротьбою польських і бельгійських гірників уважно стежив пролетаріат усіх країн, усвідомлюючи, що наступ капіталу в цих країнах є наслідком здійснення «плану Дауеса». Компартія Німеччини й Міжнародне об'єднання профспілок Чехословаччини, що примикало до Профінтерну, проводили акції солідарності з страйкуючими гірниками Польщі під гаслом: «Жодного вагону вугілля за кордон» [24, 1924, 25 лип.; 13, с. 78].

Конференція революційних гірників Англії, Франції, Німеччини, Бельгії, Чехословаччини, Польщі, Голландії й СРСР (Берлін 14—16 вересня 1924 р.) визначила ряд заходів для допомоги страйкуючим бельгійським гірникам [19, с. 777]. Виконуючи рішення конференції, гірники Франції, Голандії й Німеччини провели широку агітацію у зв'язку з страйком у Борінажі, організували збір грошей для матеріальної підтримки страйкарів. У Франції Унітарна Федерація гірників зібрала в фонд допомоги 30 тис. франків. Вона виявила готовність провести страйк солідарності при умові, якщо страйк у Борінажі перетвориться в національний. В рамках створеного Міжнародного комітету для боротьби проти наслідків «плану Дауеса» компартії Франції і Бельгії, профспілкові організації революційних гірників цих країн обмінялися делегаціями, котрі активізували проведення акцій солідарності з страйкуючими гірниками Борінажу [див. 6, с. 47]. Проте бельгійські реформісти не допустили поширення страйку гірників Борінажу на всі вугільні райони країни і через 2 місяці боротьби примусили гірників погодитися на

зниження їх зарплати на 8%. Так реформісти повсюди зраджували інтереси робітничого класу.

Такими були основні форми допомоги з боку Комінтерну німецькому робітничому класу в боротьбі проти «плану Дауеса». Комінтерн був єдиною міжнародною політичною організацією пролетаріату, а компартії капіталістичних країн — єдиними національними політичними організаціями, які розгорнули боротьбу проти цього плану імперіалістичної реакції. І хоча Комінтерну та очолюваному ним міжнародному революційному робітничому рухові не вдалося запобігти прийняттю та здійсненню «плану Дауеса», систематична боротьба проти плану реакції здобула довір'я та повагу до Комінтерну найширших трудящих мас багатьох країн, котрі бачили у ньому свого захисника від негод капіталістичної стабілізації. Комінтерн, міжнародний революційний робітничий рух, подаючи всебічну допомогу німецькому робітничому класові у його боротьбі проти «плану Дауеса», набули певного досвіду революційної боротьби, який став їм у пригоді в наступних кампаніях інтернаціональної солідарності, у класових битвах міжнародного пролетаріату. Діяльність Комінтерну по організації інтернаціональної солідарності робітничого класу у роки відносної стабілізації капіталізму є підтвердженням послідовного проведення в життя принципів пролетарського інтернаціоналізму, в якому «Ленін вбачав справжній критерій революційності в нашу епоху» [2, с. 42].

У сучасну епоху протиборства двох соціальних систем пролетарський інтернаціоналізм став «найважливішою передумовою соціального прогресу, згуртування всіх революційних сил для дальшого наступу на імперіалізм» [2, с. 43]. Ось чому такі люті нападки наших ідейних противників на принципи пролетарського інтернаціоналізму, прапороносцем якого в свій час виступав Комуністичний Інтернаціонал. Тому так актуально звучать слова Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва, сказані ним з високої трибуни XXV з'їзду КПРС: «Ми, радянські комуністи, вважаємо захист пролетарського інтернаціоналізму святим обов'язком кожного марксиста-ленінця» [1, с. 35].

Список літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с. 2. До 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Тези ЦК КПРС. Київ, Політвидав України, 1970. 56 с. 3. История Польши, т. 3, М., Изд-во АН СССР, 1958. 630 с. 4. Каркач А. І. Розробка Комінтерном політичної лінії в боротьбі проти «плану Дауеса» (1924 р.) — В кн.: Наукові праці з історії КПРС. Вип. 65, Київ, 1973, с. 41—48. 5. Мировое профессиональное движение. Справочник Профинтерна. Том 1. М—Л., Госиздат, 1926. 236 с. 6. Отчет о деятельности ИККИ с V Всемирного конгресса до расширенного пленума (март 1925). Составлен Информотделом ИККИ. М., 1925. 125 с. 7. Постников В. В. США и дауесизация Германии (1924—1929 гг.) М., Изд-во АН СССР, 1957. 246 с. 8. Пролетарская солидарность трудящихся в борьбе за мир (1917—1924). Документы и материалы. — Сб. М., «Советская Россия», 1958. 358 с. 9. Рабкин Е. Л. Интернациональные связи немецких и французских коммунистов в борьбе против фашизма и милитаризма в 1924 — 1933 гг. — В кн.: Германское рабочее движение в новейшее время.

М., Изд-во АН СССР, 1962, с. 365. 10. «Правда». Орган ЦК ВКП(б). 11. «Коммунистический Интернационал». Орган Виконкому Комінтерну. 12. Центральний орден Леніна музей Революції СРСР. Архіви. 13. *Aktive Solidarität der Tschechischen Bergleute. «Lesematerial über den gemeinsamen Kampf der Kommunistischen Parteien der Tschechoslowakei, Polens und Deutschlands (1920—1932)»*. Berlin, 1957. 14. «Bulletin communiste», 1924, N 22, s. 12. 15. *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Von 1924 bis Januar 1933*. Berlin, 1966. 16. *Ferrat A. Histoire du Parti communiste Français*. Paris, 1931. 17. *Histoire du Parti communiste Français (manuel)*. Paris, 1964. 18. «L'Humanité». Орган Компартії Франції. 19. «Inprecorr». Орган Виконкому Комінтерну. 20. *Klugmann J. History of the Communist Party of Great Britain. Vol. 1—2*. London, 1968—1969. 21. «Rude Pravo». Орган Компартії Чехословаччини. 22. *Ruge W. Deutschland von 1917 bis 1933*. Berlin, 1967. 23. «The Workers' Weekly». Орган Компартії Великобританії. 24. «Rote Fahne». Орган Компартії Німеччини.

А. А. САРЖАН

ЗМІЦНЕННЯ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДОНБАСУ НА ПОЧАТКУ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ КРАЇНИ

(Жовтневий призов у партію 1927 р.)

Поліпшення якісного складу партійних рядів, як одна з умов боєздатності партії, підвищення її керівної ролі і авторитету завжди перебувало в центрі уваги КПРС. XXV з'їзд партії підкреслив, що «... кожен комуніст повинен бути високоідейним, активним бійцем партії, правофланговим у шерензі будівників комунізму» [4, с. 72].

За роки, що передували наступові соціалізму по всьому фронту, Комуністична партія здійснила величезну роботу по регулюванню свого соціального складу, зміцненню пролетарського ядра. Та завдання полягало не в простому збільшенні кількості робітників у складі партійних організацій. Треба було залучити в партію кращих представників робітничого класу, безпосередньо зайнятих на виробництві, людей, про яких В. І. Ленін писав, що вони за своїм життєвим становищем повинні були «...засвоїти пролетарську психологію» [1, т. 45, с. 18].

Важливу роль у поліпшенні якісного складу партійних рядів у ці роки відіграв Жовтневий призов у партію, який проходив з листопада 1927 р. по лютий 1928 р.

Питання зростання рядів і регулювання соціального складу партії в роки соціалістичної реконструкції економіки нашої країни висвітлено у багатьох роботах. Однак Жовтневий призов у партію ще не знайшов достатнього відображення у науковій літературі. Окремі відомості про хід Жовтневого призову в Донбасі наведені в роботах Г. Я. Пономаренка [6] і Ф. Ю. Шерстюка [7].

Мета даної статті — показати роботу партійних організацій Донбасу по залученню передових робітників у партію в дні Жовтневого призову, а також ту роль, яку відіграв призов у по-